

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาวิจัย เรื่อง แนวทางการพัฒนาผลิตภัณฑ์การท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ชุมชนริมกว๊านพะเยาฝั่งตะวันตกในครั้งนี้ ได้ศึกษาเอกสาร ตำรา แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยแยกเป็นประเด็นการทบทวนวรรณกรรม แนวคิด และทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

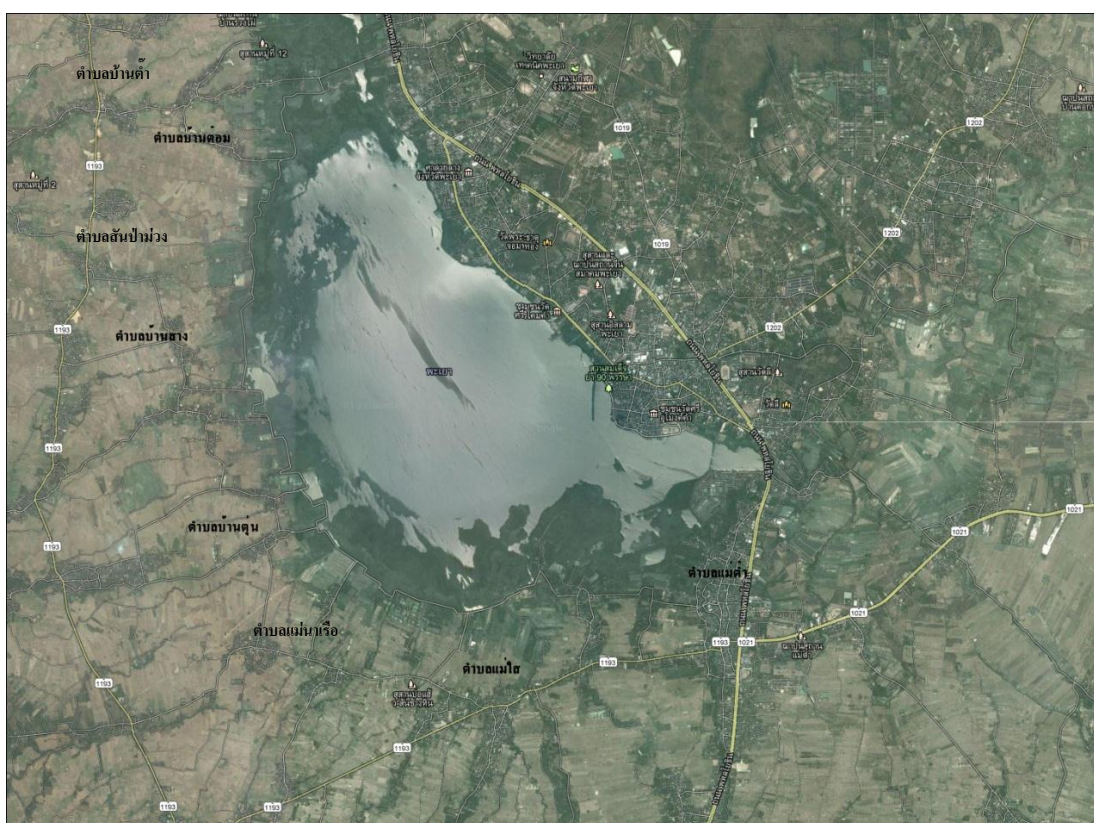
1. ผลิตภัณฑ์การท่องเที่ยวชุมชนริมกว๊านพะเยาฝั่งตะวันตกในปัจจุบัน
2. แนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ (Creative tourism)
3. แนวคิดเกี่ยวกับพฤติกรรมนักท่องเที่ยว (Tourists Behavior)
4. แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาผลิตภัณฑ์การท่องเที่ยว (Tourism Product Development)
5. แนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของชุมชน (People Participation)
6. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
7. กรอบแนวคิดการวิจัย

ผลิตภัณฑ์การท่องเที่ยวของชุมชนริมกว๊านพะเยาฝั่งตะวันตกในปัจจุบัน

การศึกษาด้านผลิตภัณฑ์การท่องเที่ยวชุมชนริมกว๊านพะเยาฝั่งตะวันตก ได้ทำการรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร ตำรา งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนการสำรวจ สังเกต สัมภาษณ์จากปราชญ์ชุมชน ผู้นำชุมชน กลุ่มอาชีพ หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง และผู้ที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้ทราบถึงข้อมูลด้านบริบทผลิตภัณฑ์การท่องเที่ยวในพื้นที่อย่างถูกต้อง ได้ผลการศึกษาดังนี้

พื้นที่การวิจัยอยู่ในบริเวณชุมชนริมกว๊านพะเยาฝั่งตะวันตก ครอบคลุมพื้นที่ 7 ตำบล ได้แก่ ตำบลแม่ยาว ตำบลแม่ใส ตำบลบ้านต๋อน ตำบลบ้านสา ตำบลสันป่าม่วง ตำบลบ้านต๋อม และตำบลบ้านด้า อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา (ภาพ 1) โดยการศึกษาในภาพรวม พบว่า สถานการณ์การท่องเที่ยวของชุมชนริมกว๊านพะเยาฝั่งตะวันตกในปัจจุบัน ยังไม่ค่อยเป็นที่รู้จักและนิยมในการท่องเที่ยวของนักท่องเที่ยวมากนัก เมื่อเทียบกับความนิยมในการท่องเที่ยวในเส้นทางริมกว๊านพะเยาฝั่งตะวันออก ซึ่งผู้ที่เดินทางมาท่องเที่ยวส่วนใหญ่จะเป็นลักษณะของผู้มาเยือนมากกว่านักท่องเที่ยว เนื่องจากเมื่อมาท่องเที่ยวแล้วมักจะใช้ช่วงระยะเวลาสั้น ๆ ในการท่องเที่ยวเฉพาะในแหล่งท่องเที่ยวที่มีชื่อเสียง และเดินทางต่อไปยังจังหวัดเชียงราย เชียงใหม่ หรือพื้นที่อื่น ๆ ต่อไป โดยไม่ได้พักค้างคืนในจังหวัดพะเยา ซึ่งแหล่งท่องเที่ยวในฝั่งตะวันตกที่มีชื่อเสียง

และได้รับความนิยมในการท่องเที่ยว ได้แก่ กว๊านพะเยา วัดอนาลโยทิพาราม และหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียงบ้านดอกบัว ซึ่งแหล่งท่องเที่ยวเฉพาะ 3 แหล่งนี้ เป็นแหล่งท่องเที่ยวยอดนิยมที่ดึงดูดให้นักท่องเที่ยวเดินทางเข้ามาท่องเที่ยวมากที่สุด ในเส้นทางท่องเที่ยวริมกว๊านพะเยาฝั่งตะวันตก โดยนักท่องเที่ยวส่วนใหญ่จะไม่ได้แวะไปท่องเที่ยวยังแหล่งท่องเที่ยวอื่น ๆ ในฝั่งทางทิศตะวันตก จึงทำให้นักท่องเที่ยวกระจุกตัวอยู่ในเฉพาะแหล่งท่องเที่ยวดังกล่าว ซึ่งโดยแท้จริงแล้วผลิตภัณฑ์การท่องเที่ยวของชุมชนริมกว๊านพะเยาฝั่งตะวันตกมีความสวยงาม น่าสนใจและมีความหลากหลายทั้งทางด้าน ธรรมชาติ ศิลปวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี วิถีชีวิต ภูมิปัญญาชาวบ้าน ซึ่งมีความเหมาะสมและสอดคล้องกับแนวคิดการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ สามารถพัฒนาให้เกิดการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ขึ้นในชุมชนได้ โดยแต่ละตำบลมีผลิตภัณฑ์การท่องเที่ยวที่น่าสนใจ ดังนี้ (ภาคผนวก ก)

ภาพ 1 แสดงที่ตั้ง 7 ตำบล ริมกว๊านพะเยาฝั่งตะวันตก

ที่มา: <http://maps.google.co.th>

1. ตำบลบ้านต๋อน

ตำบลบ้านต๋อน เป็นตำบลที่มีชื่อเสียงในด้านการท่องเที่ยวของชุมชน ชุมชนมีความสามัคคี มีผู้นำชุมชนที่เข้มแข็ง มีกลุ่มอาชีพที่หลากหลาย ตลอดจนการได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเป็นอย่างดี เช่น สำนักงานพัฒนาชุมชน องค์การบริหารส่วนตำบลบ้านต๋อนให้การสนับสนุนส่งเสริมและพัฒนาชุมชนในด้านต่าง ๆ เป็นอย่างดี โดยมีทรัพยากรท่องเที่ยว ดังนี้

ทรัพยากรท่องเที่ยวประเภทธรรมชาติ ได้แก่ อ่างเก็บน้ำห้วยต๋อน น้ำตกสามโขด ปางร้อยบ่อ ป่าสน ดอยหินแยก เส้นทางเดินป่าศึกษาธรรมชาติดอยหนอก ซึ่งแหล่งท่องเที่ยวเหล่านี้ยังคงความสมบูรณ์ตามธรรมชาติมาก นักท่องเที่ยวสามารถเดินทางเข้าไปท่องเที่ยวได้

ทรัพยากรท่องเที่ยวท่องเที่ยวประเภทประวัติศาสตร์ โบราณสถาน ได้แก่ พระธาตุดอยโตน ธรรมาสถูปโบราณวัดต๋อนใต้ และท่าเรือโบราณบ้านทุ่งกิว ซึ่งเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีประวัติศาสตร์ ความเป็นมายาวนาน และได้รับการพัฒนาปรับปรุงให้เป็นแหล่งท่องเที่ยว โดยทำเป็นท่าเรือโบราณ ซึ่งมีจุดจำหน่ายผลิตภัณฑ์ สินค้าชุมชน และสามารถล่องเรือชมธรรมชาติในกว๊านพะเยาได้

ทรัพยากรท่องเที่ยวท่องเที่ยวประเภทศิลปวัฒนธรรมประเพณี วิถีชีวิตและ ภูมิปัญญาชาวบ้าน ได้แก่ หมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียงบ้านดอกบัว เป็นหมู่บ้านที่ชนะเลิศตามโครงการเชิดชูเกียรติผู้นำเครือข่ายพัฒนาชุมชนดีเด่น เป็นหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียงอยู่เย็นเป็นสุข หมู่บ้านพึ่งตนเองระดับอำเภอและจังหวัดพะเยา ในปี 2551 เป็นหมู่บ้านตามผลงานเศรษฐกิจพอเพียงครั้งที่ 2 จังหวัดพะเยา ปี 2551 เป็นหมู่บ้านมั่งมีศรีสุขระดับอำเภอและจังหวัดพะเยา ในปี 2551 และได้รับรางวัลชนะเลิศหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียงระดับประเทศ ประจำปี 2554 ซึ่งทำให้เป็นหมู่บ้านที่เป็นต้นแบบในการปฏิบัติตามแนวหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ในปัจจุบันมีบริการที่พักแบบโฮมสเตย์ไว้คอยบริการนักท่องเที่ยว และมีภูมิปัญญาชาวบ้าน กลุ่มอาชีพต่าง ๆ ในชุมชนที่สามารถให้ความรู้และเปลี่ยนประสบการณ์ที่ดีแก่นักท่องเที่ยวได้ ทำให้หมู่บ้านดอกบัว เป็นชุมชนที่มีความเข้มแข็งและเป็นแหล่งท่องเที่ยว แหล่งศึกษาดูงานที่มีชื่อเสียงของจังหวัดพะเยา

ในด้านภูมิปัญญาชาวบ้าน ได้มีการสืบสานภูมิปัญญาในด้านต่าง ๆ ได้แก่ การจักสานแข่ง การสานส้มไก่ การจักสานผักตบชวา การปลูกหญ้าแฝกโกล่า การทำปุ๋ยหมัก ปุ๋ยอินทรีย์จากหน่อกล้วย การทำแก๊สชีวภาพจากมูลสัตว์ การเพาะพันธุ์กว๋าง การทำสวนพุทธรักษา การปลูกผักปลอดสารพิษ การทำบายศรีสู่ขวัญ ซึ่งนักท่องเที่ยวสามารถเข้าไปศึกษาเรียนรู้ได้ที่หมู่บ้านดอกบัว นอกจากนี้ได้มีการสืบสานภูมิปัญญาสมุนไพรพื้นบ้าน ซึ่งได้มีการรวบรวมเอาภูมิปัญญาด้านสมุนไพรพื้นบ้านมาทำเป็นเครื่องดื่มสมุนไพรเพื่อสุขภาพ ในปัจจุบันได้ให้บริการในงานศพ

ของผู้เสียชีวิตในตำบล เพื่อร่วมทำบุญและเผยแพร่ภูมิปัญญาด้านสมุนไพรพื้นบ้านอีกด้วย ตลอดจน ได้มีรวมตัวด้านวงดนตรีพื้นเมืองของชาวตำบลบ้านต้นขึ้น ซึ่งสมาชิกในวงจะประกอบไปด้วยคนในชุมชน ตั้งแต่ผู้เฒ่าผู้แก่จนกระทั่งเยาวชนที่มีความสนใจในดนตรีพื้นเมือง รวมตัวกันเป็นวงดนตรีขึ้น โดยในปัจจุบันได้มีการให้บริการบรรเลงดนตรีพื้นเมืองในงานศพของผู้เสียชีวิตในตำบลบ้านต้น เพื่อเป็นการทำบุญและเผยแพร่ด้านศิลปวัฒนธรรม ร่วมอนุรักษ์สืบสานไม่ให้สูญหายไป

ในด้านกลุ่มอาชีพ เนื่องจากตำบลบ้านต้นมีทรัพยากรที่มีความอุดมสมบูรณ์ ประกอบกับการได้รับการส่งเสริมจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องต่าง ๆ ในการให้ความรู้ และการต่อยอดผลิตภัณฑ์ จึงทำให้เกิดกลุ่มอาชีพที่หลากหลาย ได้แก่ กลุ่มจักสานไม้ไผ่ กลุ่มเลี้ยงโคพันธุ์พื้นเมือง กลุ่มหญ้าแพงโกล่า กลุ่มผักตบชวา กลุ่มผ้าทอปักมือ และกลุ่มปลาส้ม ซึ่งชาวบ้านในชุมชนได้มีการรวมตัวกันจัดตั้งเป็นกลุ่มอาชีพ เพื่อร่วมกันสร้างสรรค์ผลิตภัณฑ์และสืบสานภูมิปัญญาชาวบ้านให้เกิดอาชีพสามารถเลี้ยงดูตนเองและครอบครัวได้ นักท่องเที่ยวสามารถเข้าร่วมกิจกรรมการท่องเที่ยว ศึกษาเรียนรู้ร่วมกับชุมชนได้ที่หมู่บ้านดอกบัว

2. ตำบลบ้านสา

ตำบลบ้านสา เป็นตำบลที่มีชื่อเสียงในด้านการสืบสานภูมิปัญญาชาวบ้านในด้านต่าง ๆ ได้แก่ การแกะสลักหินทราย การทำครกหิน ซึ่งทำกันในหมู่บ้านจิวใต้ จนเป็นผลิตภัณฑ์ที่มีชื่อเสียงของตำบลบ้านสา โดยมีการจัดตั้งเป็นกลุ่มอาชีพการแกะสลักหินทราย ซึ่งมีผลิตภัณฑ์หลายรูปแบบ เช่น พระพุทธรูป ลูกนิมิต ใบเสมา ครกหิน หินแตงสวน หินลับมีด ที่เขียนหรือชุดโต๊ะและม้านั่ง อ่างล้างมือ นอกจากนี้ยังมีการสืบสานภูมิปัญญาในด้านอื่น ๆ โดยได้มีการรวมตัวกันเป็นกลุ่มอาชีพ ได้แก่ กลุ่มอาชีพปลาส้ม ทำกันมากในหมู่บ้านสันเวียงใหม่ กลุ่มจักสานผักตบชวา ทำกันมากในหมู่บ้านสันบัวบก จนได้รับรางวัลผลิตภัณฑ์โอท็อป ระดับ 5 ดาว กลุ่มปั้นหม้อดิน กลุ่มทำแคบหมู ซึ่งชาวบ้านได้มีการรวมกลุ่มเพื่อสืบสานภูมิปัญญาและพัฒนาชุมชนให้มีความเข้มแข็ง จนในปัจจุบันได้รับรางวัลชนะเลิศหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียงระดับจังหวัดพะเยา ในปี 2555 ทำให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวและศึกษาดูงานของนักท่องเที่ยวอีกแห่งหนึ่ง ในเส้นทางท่องเที่ยวริมกว๊านพะเยาฝั่งตะวันตก

3. ตำบลสันปาม่วง

ตำบลสันปาม่วง เป็นตำบลที่มีชื่อเสียงในด้านการท่องเที่ยว ซึ่งเป็นที่ตั้งของแหล่งท่องเที่ยวที่มีความสำคัญของจังหวัดพะเยา คือ วัดอนาลโยทิพยาราม ซึ่งเป็นวัดที่มีชื่อเสียงและเป็นที่เคารพสักการะของชาวจังหวัดพะเยา นักท่องเที่ยวนิยมในการเดินทางมาท่องเที่ยว คารวะสักการะขอพรต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ และนอกจากนี้ตำบลสันปาม่วงยังมีชื่อเสียงในด้านการจักสาน

ผักตบชวา ซึ่งเป็นผลิตภัณฑ์ที่สามารถนำเอาวัชพืชมามาทำเป็นผลิตภัณฑ์ที่เกิดประโยชน์ มีความสวยงาม หลากหลาย เช่น กระเป๋ารองเท้า หมวก เชือก เข็มขัด ตะกร้า ของชำร่วย เป็นต้น ซึ่งได้รับการพัฒนาให้เป็นสินค้าโอท็อป ระดับ 5 ดาว หัตถกรรมผักตบชวาจากสุดยอดหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ ปีพ.ศ. 2552 โดยกลุ่มสตรีสหกรณ์พัฒนาอาชีพเมืองพะเยา ซึ่งได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องหลายฝ่าย เช่น สหกรณ์จังหวัดพะเยา พาณิชย์จังหวัดพะเยา พัฒนาชุมชนจังหวัดพะเยา อุตุสาหกรรมจังหวัดพะเยา และเกษตรจังหวัดพะเยา ทำให้เป็นผลิตภัณฑ์ที่มีชื่อเสียงของตำบลสันป่าม่วง นอกจากนี้ยังมีบริการโฮมสเตย์ ที่จัดไว้คอยให้บริการแก่นักท่องเที่ยวที่เดินทางเข้ามาท่องเที่ยวในหมู่บ้าน และนักท่องเที่ยวสามารถเข้ามาท่องเที่ยวและร่วมทำกิจกรรมกับชุมชนได้

4. ตำบลบ้านต๋อม

ตำบลบ้านต๋อม เป็นตำบลที่มีแหล่งท่องเที่ยวที่มีชื่อเสียงหลายแห่ง เช่น วัดพระธาตุจอมทอง ซึ่งเป็นวัดศักดิ์สิทธิ์ เป็นที่เคารพสักการะและเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่เป็นที่นิยมของนักท่องเที่ยว นอกจากนี้ยังมีแหล่งท่องเที่ยวอื่น ๆ เช่น ป่าบ่อสิบสอง หาดอิงกว๊าน วังมัจฉาบ่อน้ำพุคุด นาดอกบัวบ้านสันหนองเหียว ซึ่งแหล่งท่องเที่ยวเหล่านี้ นักท่องเที่ยวสามารถเดินทางเข้ามาท่องเที่ยวได้

นอกจากนี้ ตำบลบ้านต๋อมยังมีกลุ่มอาชีพที่มีความหลากหลาย เช่น กลุ่มพรมเช็ดเท้า รูปสัตว์ กลุ่มพานพุ่มเงินทองจากเมล็ดข้าวเปลือก กลุ่มไม้กวาดดอกหญ้า กลุ่มไม้กวาดก้านมะพร้าว ผ้าถุงพื้น ทอเสื่อกก กลุ่มยาสมุนไพรลูกประคบ กลุ่มจักสานผักตบชวา กลุ่มเจียรนัยพลอย กลุ่มนาบัวบ้านสันหนองเหียว กลุ่มประมงพื้นบ้าน กลุ่มเลี้ยงกบบ้านสันป่าจั่ว และกลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์จากกล้วย ซึ่งนักท่องเที่ยวสามารถเข้ามาท่องเที่ยวและร่วมทำกิจกรรมกับชุมชนได้

5. ตำบลบ้านด้าย

ตำบลบ้านด้าย มีความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติ มีแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติที่สำคัญ คือ น้ำตกขุนด้าย น้ำตกจำปาทอง น้ำตกแม่เหิย่น ซึ่งเป็นน้ำตกที่มีความสวยงามและสามารถเดินทางเข้าถึงบริเวณน้ำตกได้อย่างสะดวก ตลอดจนมีศิลปวัฒนธรรมประเพณี ที่สำคัญและมีการจัด เช่น ประเพณีลอยกระทง ประเพณีตานก๋วยสลาก และประเพณีอื่น ๆ ตามวันสำคัญทางพุทธศาสนา นอกจากนี้ชุมชนยังได้มีการรวมกลุ่มอาชีพ ได้แก่ กลุ่มอาชีพจักสานผักตบชวา กลุ่มอาชีพการทำปลาแห้ง ซึ่งสมาชิกในชุมชนมีการร่วมแรงร่วมใจในการร่วมพัฒนาชุมชนเป็นอย่างดี

6. ตำบลแม่น้ำเรือ

ตำบลแม่น้ำเรือ มีทรัพยากรการท่องเที่ยวที่สำคัญ คือ อ่างเก็บน้ำแม่น้ำเรือ ซึ่งเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่เหมาะสมแก่การพักผ่อนหย่อนใจ เนื่องจากห้อมล้อมไปด้วยป่าไม้ มีธรรมชาติที่สวยงาม ด้านศาสนสถานที่สำคัญ ได้แก่ วัดแม่น้ำเรือ วัดพระธาตุภูขวาง หรือวัดสันป่าสัก ซึ่งเป็นวัดที่มีความสำคัญในด้านประวัติศาสตร์ มีองค์พระธาตุภูขวางที่เป็นศูนย์รวมจิตใจและเป็นที่สักการบูชาของชาวตำบลแม่น้ำเรือ และได้มีการรวมตัวของกลุ่มอาชีพต่าง ๆ ได้แก่ กลุ่มทำเบาะรองนั่งชนแกะเทียม กลุ่มผ้าทอตีนจก เป็นการทอผ้าที่มีลวดลายสวยงาม นับเป็นผลิตภัณฑ์ของฝากของที่ระลึกที่มีคุณค่าและมีความสวยงาม

7. ตำบลแม่ใส

ตำบลแม่ใส เป็นตำบลที่มีชื่อเสียงการท่องเที่ยวในด้านภูมิปัญญาชาวบ้านและวิถีชีวิต ประมงริมกว๊านพะเยา มีสถานที่ท่องเที่ยวที่สำคัญหลายแห่ง เช่น วัดแม่ใส วัดร่องไฮ หมู่บ้านต้นแบบเศรษฐกิจพอเพียงหมู่บ้านแม่ใสกลาง และโดยเฉพาะหมู่บ้านร่องไฮ ซึ่งเป็นหมู่บ้านแห่งเดียวในอำเภอเมือง จังหวัดพะเยา ที่มีภูมิปัญญาการตีมีด ซึ่งนับเป็นภูมิปัญญาที่สืบทอดกันมาช้านานจากรุ่นสู่รุ่น ซึ่งในปัจจุบันได้มีเตาตีมีดประมาณ 10 เตา ซึ่งนักท่องเที่ยวสามารถเข้าไปเยี่ยมชมการตีมีดได้ในเวลาช่วงเช้าตรู่ และนอกจากนี้ชุมชนยังมีการเลี้ยงชีพด้วยวิถีประมงพื้นบ้าน ภูมิปัญญาการหาสัตว์น้ำในกว๊านพะเยา ที่ยังคงเสน่ห์แห่งสีสันของวิถีชีวิตที่เรียบง่าย และมีภูมิปัญญาการจักสานไม้ไผ่ เพื่อทำเป็นเครื่องมือจับสัตว์น้ำ เช่น แซะ โซ่ ข้องใส่ปลา มีอาหารพื้นบ้านจากท้องน้ำกว๊านพะเยาที่หลากหลาย เช่น แกงสาบบัว อาหารจากปลา เช่น น้ำพริกปลา แกงส้มปลา ปลาทอด เป็นต้น นอกจากนี้ยังเป็นแหล่งชูดักค้นพบกลุ่มโบราณสถานบ้านร่องไฮ ที่มีประวัติความเป็นมาอันยาวนาน ในช่วงสมัยเดียวกับวัดติโลกอารามที่ค้นพบในบริเวณกว๊านพะเยา นักท่องเที่ยวสามารถเข้ามาท่องเที่ยว เยี่ยมชมวิถีชีวิตความงดงามในชุมชนบ้านร่องไฮได้ตลอด ซึ่งในปัจจุบันได้มีโฮมสเตย์เปิดให้บริการแก่นักท่องเที่ยวอย่างอบอุ่น และมีศูนย์การเรียนรู้วัฒนธรรมพื้นบ้านพิพิธภัณฑ์วัดร่องไฮ ซึ่งจัดแสดงไว้ให้นักท่องเที่ยวสามารถเข้าเยี่ยมชมได้ทุกวัน นอกจากนี้ยังมีกลุ่มอาชีพหลากหลาย เช่น กลุ่มทำน้ำยาอเนกประสงค์ กลุ่มภาพนูนต่ำหินสีชมพู กลุ่มจักสานผักตบชวา กลุ่มเพาะเห็ด ซึ่งทำให้ชุมชนสามารถมีอาชีพเลี้ยงดูตนเองได้ นักท่องเที่ยวสามารถเข้าเยี่ยมชมและร่วมทำกิจกรรมกับนักท่องเที่ยวได้

ทรัพยากรการท่องเที่ยวชุมชนริมกว๊านพะเยาฝั่งตะวันตก มีความหลากหลายทั้งในด้านทรัพยากรธรรมชาติ ประวัติศาสตร์ โบราณสถาน และศิลปวัฒนธรรม ประเพณี วิถีชีวิต ภูมิปัญญาชาวบ้าน ซึ่งทรัพยากรการท่องเที่ยวเหล่านี้ มีความงดงาม มีเสน่ห์ในการดึงดูดใจให้นักท่องเที่ยวเข้าไปสัมผัส เยี่ยมชม แต่ปัจจุบันยังขาดการพัฒนาในด้านต่าง ๆ ให้มีศักยภาพ

ในระดับสูง เพื่อให้เป็นที่รู้จักและนิยมในการท่องเที่ยวอย่างแพร่หลาย ซึ่งหากพิจารณาในด้านผลิตภัณฑ์การท่องเที่ยวแล้ว สามารถพัฒนาให้เกิดการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ในเส้นทาง การท่องเที่ยวชุมชนริมกว๊านพะเยาฝั่งตะวันตกได้ โดยอาศัยความร่วมมือจากทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง โดยเฉพาะชุมชนผู้เป็นเจ้าของแหล่งท่องเที่ยวได้ให้การต้อนรับที่อบอุ่น และการร่วมประกอบ กิจกรรมการท่องเที่ยว เชิงสร้างสรรค์ให้เกิดขึ้นในเส้นทางท่องเที่ยวริมกว๊านพะเยาฝั่งตะวันตกต่อไป

แนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ (Creative tourism)

ประเทศไทย เป็นประเทศหนึ่งที่เป็นจุดหมายปลายทางด้านการท่องเที่ยวของนักท่องเที่ยว นานาชาติมาอย่างต่อเนื่อง เนื่องจากลักษณะที่โดดเด่นของประเทศซึ่งมีความงดงามและหลากหลาย ของทรัพยากรการท่องเที่ยวทั้งในด้านธรรมชาติ ประวัติศาสตร์ โบราณสถานอันทรงคุณค่า ศิลปวัฒนธรรมประเพณีที่งดงาม วิถีชีวิต ความหลากหลายทางชาติพันธุ์ และสิ่งสำคัญที่ทำให้ สร้างความประทับใจแก่นักท่องเที่ยวเป็นอย่างมาก ก็คือ อัญมณีสามมูสิก รอยยิ้มบนใบหน้า ที่เป็นมิตร ทำให้ประเทศไทยได้รับการขนานนามว่า สยามเมืองยิ้ม ทำให้ประเทศไทยสามารถ ที่จะพัฒนาการท่องเที่ยวได้ ในหลากหลายรูปแบบที่สร้างคุณค่าสร้างความดึงดูดใจแก่นักท่องเที่ยวได้เป็นอย่างดี

การท่องเที่ยวสร้างสรรค์ นับได้ว่าเป็นการท่องเที่ยวรูปแบบใหม่ เมื่ออ้างอิงจาก ความหมายของการท่องเที่ยวในรูปแบบที่มีมาก่อน แต่เดิมการท่องเที่ยวมีวัตถุประสงค์เพียง เพื่อเป็นการใช้เวลาในการพักผ่อนหย่อนใจ แสวงหาความสุขและความเพลิดเพลินที่ได้รับจาก การท่องเที่ยวในสถานที่ท่องเที่ยวนั้น ๆ แต่ต่อมาการท่องเที่ยวได้เพิ่มรูปแบบให้มีการท่องเที่ยว เชิงประวัติศาสตร์หรือเชิงวัฒนธรรม โดยจะเน้นรูปแบบของการท่องเที่ยว ไปยังพิพิธภัณฑ์ หรือ โบราณสถานต่าง ๆ แต่ก็ยังไม่มีมิติของการพัฒนาและสร้างความสมดุลในชุมชน โดยการใช้ การท่องเที่ยวอย่างสร้างสรรค์

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ (2555) กล่าวว่า การท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ ถือได้ว่าเป็นกระบวนทัศน์ (New Travel Paradigm) และทิศทางใหม่ของการท่องเที่ยวในปัจจุบัน จากการท่องเที่ยวแบบเดิมในยุคแรก ๆ ที่ให้ความสนใจกับการพักผ่อนหย่อนใจ (Sun-Sea-Sex Tourism) มาสู่การเดินทางท่องเที่ยวในยุคที่สอง ที่ให้ความสนใจกับวัฒนธรรม (Cultural Tourism) และใส่ใจกับผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อม และความยั่งยืนของชุมชนในพื้นที่ท่องเที่ยว (Sustainable Tourism) และยุคที่สาม ในกระแสการท่องเที่ยวที่เรียกว่า การท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ (Creative Tourism) ซึ่งกล่าวได้ว่า เป็นรูปแบบหนึ่งของการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมที่คำนึงถึงความยั่งยืน

เป็นสำคัญ โดยเน้นย้ำถึงความผูกพัน (Engaged) ของนักท่องเที่ยว (ผู้มาเยือน-Visitor-Guest) กับผู้ถูกท่องเที่ยว (เจ้าบ้าน-Host) ประสบการณ์แท้ปฏิบัติจริงที่มาจากการเรียนรู้ในพื้นที่ท่องเที่ยว (Active Participation) และเป็นผลให้เกิดความจดจำประทับใจอย่างลึกซึ้ง ในพื้นที่ของการท่องเที่ยว (Understanding Specific Cultural of the Place)

นอกจากนี้ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ (2555) ได้ศึกษาความเป็นมาเกี่ยวเนื่องของการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ ในโครงการต้นแบบการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ ได้สรุปผลการศึกษาไว้ดังนี้ ในปี พ.ศ. 2544 (ค.ศ. 2001) องค์การการศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (UNESCO) มีความตกลงว่าด้วย ความหลากหลายทางวัฒนธรรม (The UNESCO Universal Declaration of Cultural Diversity) เพื่อยอมรับให้มีการกำหนดมาตรฐานนานาชาติเพื่อใช้เป็นเครื่องมือสำหรับการพิทักษ์รักษา และส่งเสริมความหลากหลายทางวัฒนธรรมและการสนทนาระหว่างวัฒนธรรม โดยในปีต่อมา ได้ริเริ่มโครงการพันธมิตรระดับโลกเพื่อความหลากหลายทางวัฒนธรรม (Global Alliance for Cultural Diversity) เพื่อให้การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างวัฒนธรรม ได้เกิดขึ้นจริงตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ ปี พ.ศ. 2547 (ค.ศ. 2004) เพื่อดำเนินการสนับสนุนนโยบายส่งเสริมความหลากหลายทางวัฒนธรรมของโลก องค์การการศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ จึงเสนอโครงการ “เครือข่ายเมืองสร้างสรรค์” (The Creative Cities Network) เพื่อส่งเสริมการพัฒนาด้านอุตสาหกรรมสร้างสรรค์ (Creative Industries) ที่จะนำไปสู่รูปแบบใหม่ของการร่วมมือในระดับนานาชาติ ในภาคประชาชน เอกชน สาธารณะ และประชาคมเครือข่าย เมืองสร้างสรรค์ของยูเนสโก มีทั้งหมด 7 กลุ่ม เมืองหนึ่งเมืองใดที่จะเข้าร่วมเป็นเมืองสร้างสรรค์ (Creative City) ภายใต้การประกาศรับรองโดยยูเนสโกจะต้องเลือกเสนอตนเองได้เพียงประเภทเดียวเท่านั้นจากกลุ่มต่าง ๆ ดังนี้

1. วรรณกรรม (Literature)
2. งานหัตถกรรมและศิลปะพื้นบ้าน (Crafts and Folk art)
3. งานออกแบบ (Design)
4. ดนตรี (Music)
5. อาหาร (Gastronomy)
6. ภาพยนตร์ (Cinema)
7. สื่อศิลปะ (Media Arts)

โครงการเครือข่ายเมืองสร้างสรรค์ ขององค์การการศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ นอกจากจะมีเป้าหมายที่จะสนับสนุนความร่วมมือระหว่างท้องถิ่น เพื่อการพัฒนาในระดับนานาชาติ และเพื่อตั้งหลักตอบรับกับผลกระทบในระดับโลก โดยความพยายามที่จะ

เชื่อมโยงเมืองต่าง ๆ เข้าด้วยกันแล้ว ยังได้กล่าวถึงความเป็นไปได้ในการสร้างการท่องเที่ยวรูปแบบใหม่ (Creating New Tourism Opportunities) ที่นักท่องเที่ยวจะสามารถรับและเข้าเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมเมืองนั้น ๆ ทั้งวัฒนธรรมในลักษณะที่จับต้องได้ และที่เป็นนามธรรม (Tangible and Intangible Cultural) โดยผ่านประสบการณ์ของนักท่องเที่ยวเอง โครงการเครือข่ายเมืองสร้างสรรค์ และการท่องเที่ยวแนวใหม่ขององค์การการศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ จึงเน้นถึงความผูกพัน (Engaged) ความจริงแท้ผ่านประสบการณ์ (Authentic Experience) ซึ่งเป็นการส่งเสริมกิจกรรมที่จะทำให้นักท่องเที่ยวมีความเข้าใจอย่างลึกซึ้งในลักษณะทางวัฒนธรรมของเมืองที่ไปเยือน (active understanding of the specific cultural features of a place)

องค์การบริหารการพัฒนาพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (องค์การมหาชน), (2553) ได้ให้ความหมายของการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ ว่าเป็น การท่องเที่ยววิถีชีวิตที่ทำให้ นักท่องเที่ยวได้เรียนรู้เกี่ยวกับการใช้ชีวิตของผู้คนในท้องถิ่น เช่น เรื่องวิถีการอยู่อาศัย การประกอบอาชีพ อาหารการกิน ศิลปหัตถกรรม และสิ่งต่าง ๆ ที่สะท้อนให้เห็นถึงเอกลักษณ์และอัตลักษณ์ของชุมชน และสิ่งสำคัญในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ คือ การให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วม กิจกรรมที่นำเสนอต่อนักท่องเที่ยวเกิดจากชุมชน ไม่มีใครเข้าไปสั่งหรือชี้นำ ทุกอย่างขึ้นอยู่กับชุมชนและความเป็นอัตลักษณ์ของเขาเอง ซึ่งชุมชนนั้นเป็นสิ่งสำคัญที่สุดในการที่จะทำให้ เกิดการพัฒนาการท่องเที่ยว ให้สู่การท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน

การประชุมเตรียมการสำหรับการประชุมนานาชาติ เรื่อง การท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ ขององค์การการศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (UNESCO) ที่จัดขึ้นระหว่างวันที่ 25-27 ตุลาคม พ.ศ. 2549 ที่เมืองซานตาเฟ รัฐนิวเม็กซิโก สหรัฐอเมริกา ได้มีการกำหนด คำนิยามของการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ไว้ดังนี้ “การท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์” คือ การเดินทาง ที่นำไปสู่ประสบการณ์ที่แท้จริง และมีการเชื่อมโยง ด้วยการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมในงานศิลปะ ละคร หรือคุณลักษณะพิเศษของสถานที่ และยังทำให้เกิดการเชื่อมสัมพันธ์กับผู้คนที่พักอาศัยอยู่ในพื้นที่ ซึ่งเป็นผู้สร้างสรรค์วัฒนธรรมที่ยังมีชีวิตนั้นขึ้นมา” ซึ่งการท่องเที่ยวสร้างสรรค์เป็นการท่องเที่ยวที่มีจุดประสงค์สอดคล้องกับแนวทางการพัฒนาชุมชนที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้เกิดความยั่งยืน ในการดำเนินชีวิตของชุมชน โดยจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวอย่างกลมกลืนและสัมพันธ์กับ ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม ตลอดจนวิถีต่าง ๆ ในชุมชน ในเชิงของการเรียนรู้และการทดลอง เพื่อให้ได้มาซึ่งประสบการณ์จากสิ่งที่มีอยู่ และเป็นอยู่จริงในชุมชน นอกจากนั้น ชุมชนจะต้อง สามารถใช้การจัดการท่องเที่ยวสร้างสรรค์เป็นเครื่องมือ ในการรักษาความสมดุลระหว่างการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น จากการท่องเที่ยวภายในชุมชน และชุมชนจะได้รับผลประโยชน์ ทั้งใน

รูปแบบที่เป็นผลประโยชน์ตอบแทนอิงตามระบอบทุนนิยม และในรูปแบบความยั่งยืนของการพัฒนา ในชุมชนการท่องเที่ยวสร้างสรรค์ รวมถึงการจัดให้เกิดกิจกรรมต่าง ๆ โดยเน้นการเรียนรู้ การศึกษา จากประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกับชุมชน ตลอดจนการมีส่วนร่วมและปฏิสัมพันธ์ระหว่าง นักท่องเที่ยว กับชุมชน การท่องเที่ยวสร้างสรรค์จะเน้นความสัมพันธ์ระหว่างนักท่องเที่ยวและผู้คนในชุมชน นั้น ๆ โดยมีเป้าหมายว่า นักท่องเที่ยวในลักษณะของการท่องเที่ยวสร้างสรรค์ จะเป็นนักท่องเที่ยว ที่ไม่ใช่เป็นเพียงนักท่องเที่ยว (Tourist) แต่จะเป็นสมาชิกของชุมชนที่ได้มีโอกาสเข้าไปใช้ชีวิตร่วมกัน (Citizen of Community)

การท่องเที่ยวสร้างสรรค์ เป็นการท่องเที่ยวที่มีจุดประสงค์สอดคล้องกับแนวทางการพัฒนาชุมชนที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้เกิดความยั่งยืนในการดำเนินชีวิตของชุมชน โดยจัดกิจกรรม การท่องเที่ยวอย่างกลมกลืนและสัมพันธ์กับประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม ตลอดจนวิถีต่าง ๆ ในชุมชน ในเชิงของการเรียนรู้และการทดลอง เพื่อให้ได้มาซึ่งประสบการณ์จากสิ่งที่มีอยู่ และเป็นอยู่จริง ในชุมชน นอกจากนั้นชุมชนจะต้องสามารถใช้การจัดการท่องเที่ยวสร้างสรรค์เป็นเครื่องมือ ในการรักษาความสมดุลระหว่างการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น จากการท่องเที่ยวภายในชุมชนและ ชุมชนจะได้รับผลประโยชน์ ทั้งในรูปแบบที่เป็นผลประโยชน์ตอบแทนอิงตามระบอบทุนนิยม และ ในรูปแบบความยั่งยืนของการพัฒนาในชุมชน โดยการพัฒนาการท่องเที่ยวสร้างสรรค์มีการพัฒนา ควบคู่ไปกับการพัฒนาเศรษฐกิจสร้างสรรค์ (Creative Economy) ให้สามารถผสมผสานกัน ได้ อย่างสมดุล (Creative Tourism Thailand, 2551)

มูทริกา พฤชาพงษ์ (2554) กล่าวว่า การท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ คือ การท่องเที่ยว วิถีชีวิตที่ทำให้นักท่องเที่ยวได้เรียนรู้เกี่ยวกับการใช้ชีวิตของผู้คนในท้องถิ่น ไม่ว่าจะเป็นในเรื่อง วิถีการอยู่อาศัย การประกอบอาชีพ อาหารการกิน ศิลปหัตถกรรม และอื่น ๆ ที่สะท้อนให้เห็นถึง เอกลักษณ์และอัตลักษณ์ของชุมชน และผู้คนเจ้าของพื้นที่ โดยมุ่งเน้นให้นักท่องเที่ยวมีปฏิสัมพันธ์ กับคนในพื้นที่ ผ่านการพูดคุยสนทนาและผ่านกิจกรรมทดลองปฏิบัติต่าง ๆ เช่น ทดลองทำอาหาร ทดลองทำศิลปหัตถกรรม หรือทดลองใช้ชีวิตตามอย่างผู้คนในชุมชน หรือการท่องเที่ยวแบบ โฮมสเตย์ ซึ่งจะทำให้เข้าใจในวัฒนธรรมอันมีเอกลักษณ์ของผู้คนและสถานที่นั้น ๆ ผ่าน ประสบการณ์ตรง เรียกว่า เป็นเวทีการเรียนรู้แบบมีชีวิตนั่นเอง

นอกจากนี้ องค์การบริหารการพัฒนาพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (องค์การมหาชน) (2555) ได้ประกาศพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ หวังท่องเที่ยวสร้างสรรค์ เพื่อชุมชนยั่งยืน” โดยให้ความหมายของ การท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ หมายถึง การท่องเที่ยว ที่สัมพันธ์กับประวัติศาสตร์ ศิลปวัฒนธรรม วิถีชุมชน และเอกลักษณ์สถานที่ โดยนักท่องเที่ยว ได้เรียนรู้เพื่อสร้างประสบการณ์ตรง ร่วมกับเจ้าของวัฒนธรรม และมีโอกาสได้ใช้ชีวิตร่วมกัน

กับเจ้าของสถานที่ และเป็นการสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับประวัติศาสตร์ ศิลปวัฒนธรรม วิถีชุมชน และเอกลักษณ์ของสถานที่ ด้วยการสร้างคุณค่าให้กับอัตลักษณ์นั้น ๆ แต่การท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ มิใช่การผลิตความคิดสร้างสรรค์ออกมาอย่างเดียว จะต้องได้มีกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนด้วย นั่นคือ ชุมชนจะต้องมีความเห็นพ้องกับกิจกรรมท่องเที่ยวดังกล่าว มีส่วนร่วมกับการทำกิจกรรมนั้น ๆ และได้รับผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นด้วย จะเห็นได้อย่างชัดเจนว่า ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียกับกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์โดยตรง ก็คือ ชุมชนผู้เป็นเจ้าของแหล่งท่องเที่ยว และนักท่องเที่ยว ซึ่งจะต้องยอมรับรูปแบบของการท่องเที่ยวใหม่นี้ ด้วยการนำตัวเองเข้าไปมีประสบการณ์จริงในแหล่งท่องเที่ยว ด้วยการลงมือทดลอง ปฏิบัติ เรียนรู้ร่วมกับคนในชุมชนด้วยตนเอง

แนวคิดการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ จึงเป็นการท่องเที่ยวที่นักท่องเที่ยวและชุมชนท้องถิ่นกำลังให้ความสนใจและนิยมในการทำกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์เป็นอย่างมาก จึงได้มีโครงการต้นแบบการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ ในเขตพื้นที่พิเศษ 4 (อุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย-ศรีสัชนาลัย-กำแพงเพชร) และเขตพื้นที่พิเศษ 5 (จังหวัดเลย) โดยได้เลือกกิจกรรมที่สอดคล้องกับแนวคิดการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ (Creative Tourism) ในเขตพื้นที่พิเศษ 4 และ 5 โดยเป็นกิจกรรมที่มีคุณสมบัติหลัก ตามกรอบหลักการของการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ที่โครงการต้นแบบ ได้ศึกษาและกำหนดขึ้น ดังนี้ (องค์การบริหารการพัฒนาพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (องค์การมหาชน), 2555)

1. ผู้ท่องเที่ยวและเจ้าของบ้านมีความผูกพันระหว่างกัน (Each engaging the other)
2. การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ข้ามวัฒนธรรม (Cross-cultural engagement/Cultural experience)
3. มีความเข้าใจอย่างลึกซึ้งทางวัฒนธรรมของพื้นที่ท่องเที่ยว (Spirit of place/ understanding of the specific cultural of the place)
4. ประสบการณ์จากการมีส่วนร่วม (Hands-on experience)
5. มีการแลกเปลี่ยนข้อมูลระหว่างกัน/ส่งผ่าน-ส่งต่อประสบการณ์ (Exchange information/transformation and transformative experience)
6. เป็นผู้เข้าทำกิจกรรมมากกว่าการเป็นผู้ชม (More participate than observe)
7. นักท่องเที่ยวมีโอกาสพัฒนาศักยภาพในการสร้างสรรค์ของตนเองและมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ (Co-creating tourism experience)
8. ความแท้จริงทั้งในกระบวนการการผลิต และผลิตภัณฑ์ ประสบการณ์จริง (Authentic both process and product/genuine experience)

9. จดจำ ประทับใจ และเข้าใจ (Memorable/I hear and I forget, I see and I remember, I do and I understand)

10. การท่องเที่ยวแบบเฉพาะเจาะจง (Tailor-made approach)

การท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ ยังมีความสัมพันธ์กับเศรษฐกิจเชิงสร้างสรรค์ โดยในด้านการเพิ่มมูลค่าให้แก่ผลิตภัณฑ์โดยการนำเอากิจกรรมเข้ามามีส่วนร่วม โดยให้ผู้บริโภคหรือนักท่องเที่ยวได้เข้ามามีบทบาทกิจกรรมร่วมกับเจ้าของพื้นที่ ชุมชนท้องถิ่น ทำให้เกิดการเพิ่มมูลค่า ก็สามารถเชื่อมโยงทั้งในด้านการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์สู่เศรษฐกิจเชิงสร้างสรรค์ได้ เศรษฐกิจสร้างสรรค์ (Creative Economy) คือ การสร้างมูลค่าสินค้า หรือบริการที่เกิดจากความคิดของมนุษย์ สำหรับสาขาการผลิตที่พัฒนาไปสู่เศรษฐกิจสร้างสรรค์ จะเรียกว่า “อุตสาหกรรมสร้างสรรค์” (Creative Industry) ซึ่งหมายถึง กลุ่มกิจกรรมการผลิตที่ต้องพึ่งพาความคิดสร้างสรรค์เป็นสิ่งสำคัญ “เศรษฐกิจสร้างสรรค์” คือ แนวคิดการขับเคลื่อนเศรษฐกิจบนพื้นฐานของการใช้องค์ความรู้ (Knowledge) การศึกษา (Education) การสร้างสรรค์งาน (Creativity) และการใช้ทรัพย์สินทางปัญญา (Intellectual property) ที่เชื่อมโยงกับรากฐานทางวัฒนธรรม การสั่งสมความรู้ทางสังคม และเทคโนโลยี/นวัตกรรมสมัยใหม่

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (2554) ได้กล่าวเกี่ยวกับอุปสงค์และอุปทานของการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ ว่า หากเปรียบเทียบการท่องเที่ยวกับอาหารจานโปรดแล้ว การท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์อาจจะเป็นอาหารจานสุขภาพที่เป็นทางเลือกให้กับผู้บริโภคเฉพาะกลุ่มที่มีความใส่ใจต่อสุขภาพอนามัยเป็นสำคัญ เพราะว่าการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์นั้นไม่ใช่เรื่องใหม่ แต่เกิดขึ้นเพื่อรองรับการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของนักท่องเที่ยวในปัจจุบัน ที่เริ่มจะมีการเลือกจุดหมายปลายทางในการท่องเที่ยวมากขึ้น เช่นเดียวกับที่มีประชาชนจำนวนไม่น้อยที่เริ่มหันมาใส่ใจกับสุขภาพของตนเอง และเลือกที่จะบริโภคอาหารที่มีประโยชน์ต่อร่างกายมากขึ้นเช่นกัน

นักท่องเที่ยวในปัจจุบันก็คล้าย ๆ กับผู้ใส่ใจในการบริโภคของตัวเอง คือ มีความพิถีพิถันเลือกจุดหมายปลายทางที่เปิดโอกาสให้ได้พบปะพูดคุยกับคนในท้องถิ่น สามารถเรียนรู้ซึมซับความคิด อารมณ์ ความรู้สึก และมีปฏิสัมพันธ์กับสถานที่ วัฒนธรรม ความเป็นอยู่ และผู้คนเจ้าของพื้นที่ ทำให้นักท่องเที่ยวรู้สึกเสมือนว่าเป็นส่วนหนึ่งของสถานที่นั้น ๆ ได้ ซึ่งการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมนักท่องเที่ยวนี้เอง ที่ทำให้รูปแบบการท่องเที่ยวจำต้องมีความแปลกเปลี่ยนไป และสร้างโจทย์ใหม่ที่ชัดเจนขึ้น สำหรับผู้ประกอบการท่องเที่ยวที่จำเป็นต้องเตรียมความพร้อมของสถานที่ท่องเที่ยว ให้มีรูปแบบเฉพาะเจาะจงและตรงกับความต้องการของนักท่องเที่ยวในแนวโน้มที่มีเพิ่มมากขึ้นเรื่อย ๆ

สว่างพงศ์ หมวดเพชร (2554) ได้ศึกษาเกี่ยวกับการพัฒนาการจัดการการท่องเที่ยวของประเทศไทยเพื่อมุ่งสู่รูปแบบของการจัดการท่องเที่ยวสร้างสรรค์ ได้กล่าวว่า ภารกิจการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ ได้เริ่มต้นขึ้น โดยในเบื้องต้นจะเป็นการนำเสนอ แนวคิดการจัดการท่องเที่ยวสร้างสรรค์แก่ชุมชน เกิดเป็นต้นแบบของแนวทางการดำเนินงานด้านการพัฒนาท่องเที่ยวเพื่อหารูปแบบของการจัดการการท่องเที่ยวสร้างสรรค์ การสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวสร้างสรรค์ พร้อมกับประเมินผลลัพธ์หรือประโยชน์ที่ผู้มีส่วนร่วมในทุกภาคส่วนจะได้รับ ทั้งที่สามารถจับต้องได้ เช่น รายได้ และที่จับต้องไม่ได้ เช่น ความสามัคคี ความหวงแหนในท้องถิ่น ตลอดจนศึกษาผลดีผลเสียในการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างสร้างสรรค์ต่อการพัฒนาชุมชนในประเทศไทยที่ผ่านมาชุมชนในประเทศไทยได้มีการนำแนวทางการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ หรือการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม มาเป็นแนวทางเพื่อการจัดการท่องเที่ยวชุมชน และใช้การท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมในแหล่งท่องเที่ยว สิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นรากฐานที่สำคัญในการพัฒนาไปสู่การท่องเที่ยวสร้างสรรค์ การจัดการการท่องเที่ยวอย่างเหมาะสมจะเอื้อประโยชน์ต่อการอนุรักษ์อย่างชัดเจน และเป็นกระบวนการสำคัญในการก่อเกิดจิตสำนึกร่วมกันในการรักษาสมดุลของระบบนิเวศในชุมชน ทั้งจากการร่วมคิด ร่วมทำ สร้างกระบวนการกลุ่ม เมื่อมีการจัดการอย่างเป็นระบบและประสบความสำเร็จแล้ว ยังสามารถขยายผลไปในพื้นที่ข้างเคียงและพื้นที่อื่น ๆ ได้ แหล่งท่องเที่ยวและชุมชนจะเป็นแหล่งเรียนรู้ของสังคม แลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างเครือข่าย จนกลายเป็นพลังในการสร้างฐานความรู้สำหรับการพัฒนาอย่างสร้างสรรค์และยั่งยืน ดังนั้นอาจจะกล่าวได้ว่า “การท่องเที่ยว สร้างสรรค์มีรากฐานจากชุมชนสร้างสรรค์ และต้องใช้ทุนทางสังคมต่าง ๆ เพื่อสร้างการท่องเที่ยวสร้างสรรค์”

องค์การบริหารการพัฒนาพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (องค์การมหาชน), (2554) ได้ให้แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการท่องเที่ยวสร้างสรรค์ว่า คือ “การพัฒนาการท่องเที่ยวที่มุ่งเน้นความได้เปรียบด้วยการสร้างมูลค่า (Value Creation) ด้านการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนบนพื้นฐานแห่งความเป็นไทย (Thainess) วิถีชีวิต ภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปวัฒนธรรม และประวัติศาสตร์ ซึ่งเป็นต้นทุนการท่องเที่ยวที่ประเทศไทยมีอยู่แล้ว และไม่ว่าจะใช้ไปมากสักเท่าไรก็ไม่ทำให้ต้นทุนนี้หมดไป แต่กลับยังเป็นผลดีที่ได้ร่วมกันอนุรักษ์สิ่งเหล่านี้ไว้ แต่ต้องยอมรับว่าการท่องเที่ยวสร้างสรรค์เป็นเรื่องใหม่สำหรับสังคมไทย ซึ่งต้องสร้างความเข้าใจให้ได้ว่า การพัฒนาการท่องเที่ยวสร้างสรรค์ คืออะไร ต้องทำอะไร ฉะนั้นจุดประสงค์ของโครงการท่องเที่ยวสร้างสรรค์ คือ การเป็นจุดเริ่มต้นในการพัฒนาต้นแบบการพัฒนาการท่องเที่ยวสร้างสรรค์อันมีจุดหมายไปสู่การท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน โดยหารูปแบบ สร้างองค์ความรู้ และสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวสร้างสรรค์ โดยใช้การท่องเที่ยวสร้างสรรค์เป็นเครื่องมือให้ชุมชนได้มีโอกาสในการ

ใช้สิทธิ์ความเป็นเจ้าของพื้นที่ เพื่อกำหนดทิศทางการท่องเที่ยวด้วยตนเอง กำหนดและจำกัดจำนวนนักท่องเที่ยว และที่สำคัญสร้างสรรค์กิจกรรมการท่องเที่ยวด้วยตนเอง นำมาซึ่งผลประโยชน์ที่เป็นธรรมมากขึ้น พร้อมกับสร้างความเข้าใจให้กับนักท่องเที่ยวและชุมชน ได้ร่วมกันจัดการการท่องเที่ยวแบบรับผิดชอบต่อชุมชน (Social Responsible Tourism)” ซึ่งจะก่อให้เกิดการท่องเที่ยวอย่างเหมาะสม จะเอื้อประโยชน์ให้เกิดการอนุรักษ์อย่างชัดเจน และเป็นกระบวนการสำคัญในการสร้างจิตสำนึกให้กับคนในชุมชน นักท่องเที่ยว และผู้ประกอบการ ร่วมกันรักษาสมดุลของระบบนิเวศของชุมชน ผ่านการสร้างกระบวนการกลุ่ม ให้มาร่วมกันคิด ร่วมกันทำ เมื่อเกิดการจัดการอย่างเป็นระบบและประสบความสำเร็จแล้ว แหล่งท่องเที่ยวชุมชนจะกลายเป็นแหล่งเรียนรู้ของสังคม เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างเครือข่าย และกลายเป็นพลังในการสร้างฐานความรู้สำหรับการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนและสร้างสรรค์ การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ จำเป็นต้องมองทั้งภาคอุปสงค์และอุปทานไปพร้อมกัน นั่นคือ ต้องให้ความสำคัญกับทั้งความต้องการของนักท่องเที่ยวที่เปลี่ยนไป มีความต้องการที่จะเรียนรู้เกี่ยวกับสถานที่ท่องเที่ยวที่ตนเองได้ไปเยือนมากขึ้น ในขณะเดียวกันก็ต้องให้การสนับสนุนชุมชนเพื่อรักษาไว้ซึ่งเอกลักษณ์ของตนเอง สรรหาวิธีการในการนำเสนอเอกลักษณ์ของชุมชน สร้างปฏิสัมพันธ์กับนักท่องเที่ยว ช่วยให้การท่องเที่ยวกระตุ้นการบริโภควัฒนธรรม และความสร้างสรรค์ของท้องถิ่น และเป็นปัจจัยสำคัญ เพื่อช่วยให้ชุมชนมีจิตสำนึกรักษามรดกของตนไปพร้อม ๆ กับแสดงความเข้มแข็งของชุมชนให้ผู้คนภายนอกเห็น ผ่านนักท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ที่เป็นเสมือนตัวกลางในการสืบสานความมีเอกลักษณ์ของชุมชน นับเป็นการช่วยพัฒนาการท่องเที่ยวและแหล่งท่องเที่ยวนั้น อย่างยั่งยืนอีกด้วย

การทบทวนแนวคิดการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ สามารถสรุปได้ว่า การท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ เป็นการท่องเที่ยวที่เน้นการสร้างประสบการณ์ที่ดีโดยตรง ให้แก่นักท่องเที่ยว โดยประสบการณ์นั้น จะต้องเกิดขึ้นมาจากการมีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมระหว่างนักท่องเที่ยวและชุมชน นักท่องเที่ยวสามารถนำเอาประสบการณ์ที่ได้รับนั้นไปพัฒนาตนเองให้เกิดประโยชน์ทั้งในด้านร่างกาย สติปัญญา อารมณ์ของตนเองได้ ตลอดจนเกิดการจดจำ ประทับใจและก่อให้เกิดสัมพันธ์ไมตรีที่ต่อกัน ระหว่างนักท่องเที่ยวและชุมชน ซึ่งสามารถนำมาใช้เป็นแนวทางในการทำวิจัยในครั้งนี้ได้ โดยการนำแนวคิดการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์เข้ามาประยุกต์ใช้กับการพัฒนาผลิตภัณฑ์การท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ของชุมชนริมกว๊านพะเยาฝั่งตะวันตก ให้เกิดการพัฒนาผลิตภัณฑ์การท่องเที่ยวของชุมชน บนพื้นฐานแนวความคิดเชิงสร้างสรรค์ที่มีความเหมาะสมและตรงตามความต้องการของชุมชนได้

แนวคิดเกี่ยวกับพฤติกรรมนักท่องเที่ยว (Tourists Behavior)

อุตสาหกรรมท่องเที่ยว เป็นอุตสาหกรรมที่สร้างรายได้ให้แก่ประเทศไทยจำนวนมหาศาล โดยรายได้ดังกล่าว ล้วนแล้วแต่มาจากการใช้จ่ายของนักท่องเที่ยวทั้งสิ้น ไม่ว่าจะเป็นในด้านการให้บริการท่องเที่ยวทางด้านการที่พัก (Accommodation) การเดินทางขนส่ง (Transportation) ร้านอาหาร ภัตตาคาร (Restaurant) ธุรกิจนำเที่ยว (Tour Operation) ผลิตภัณฑ์สินค้าของที่ระลึก (Souvenir) เป็นต้น ซึ่งรายได้จากการท่องเที่ยวจะมากหรือน้อยนั้น ก็ขึ้นอยู่กับว่ามีนักท่องเที่ยวเข้าท่องเที่ยวและใช้บริการทางการท่องเที่ยวมากหรือน้อยเพียงใด และเกิดการใช้จ่ายในปริมาณเท่าใด ซึ่งความพึงพอใจนับเป็นปัจจัยสำคัญในการที่จะส่งผลให้นักท่องเที่ยวเข้ามาท่องเที่ยวและใช้บริการทางการท่องเที่ยวในระดับใด เป็นที่ทราบกันดีอยู่แล้วว่า นักท่องเที่ยวมีความแตกต่างกัน ไม่ว่าจะเป็นเชื้อชาติ ชาติ ศาสนา ภาษา วัฒนธรรม วิถีชีวิตความเป็นอยู่ เป็นต้น ซึ่งส่งผลให้นักท่องเที่ยวมีพฤติกรรมที่แตกต่างกัน

ดังนั้น การศึกษาเกี่ยวกับพฤติกรรมนักท่องเที่ยว (Tourist Behavior) จึงเป็นสิ่งที่มีความสำคัญและจำเป็นอย่างมาก ที่จะช่วยให้เราสามารถเข้าใจและตอบสนองต่อความต้องการของนักท่องเที่ยว ให้เกิดความพึงพอใจในการท่องเที่ยวและการใช้บริการท่องเที่ยวได้อย่างดี

พฤติกรรมนักท่องเที่ยว (Tourist Behavior) หมายถึง การประพฤติหรือปฏิบัติของนักท่องเที่ยวที่แสดงออกในขณะที่เดินทางท่องเที่ยว อาจเป็นคำพูด สีหน้า ท่าทาง เช่น การเยี่ยมชมแหล่งท่องเที่ยว การถ่ายรูป การรับประทานอาหาร การซื้อของ เป็นต้น ซึ่งการแสดงออกนั้นอาจมีรากฐานมาจากอุปนิสัย หรือความต้องการขั้นพื้นฐานของแต่ละคนซึ่งอาจแตกต่างกันหรือคล้ายคลึงกัน (พวงบุหงา ภูมิพานิช, 2538)

ศิริวรรณ เสรีรัตน์ (2546) ได้กล่าวว่า พฤติกรรมของมนุษย์อาจแตกต่างกันไปตามสถานภาพทางสังคมของแต่ละคน ซึ่งการแสดงออกอาจมีเหตุผลหลายอย่างประกอบกัน กล่าวคือ ส่วนหนึ่งมาจากความพอใจส่วนตัว และอีกส่วนหนึ่งเพื่อต้องการแสดงสถานภาพของตน เพื่อให้สังคมยอมรับและยกย่อง สำหรับคนบางคนการเดินทางท่องเที่ยวมีเหตุผลมาจากความต้องการที่จะหลีกเลี่ยงภารกิจประจำวันที่ซ้ำซาก นอกจากนี้ก็มีการเดินทางเพื่อตอบสนองความอยากรู้ อยากมีประสบการณ์แปลก ๆ ใหม่ ๆ จากที่กล่าวมาข้างต้น แสดงให้เห็นว่ามนุษย์มีพฤติกรรม ลักษณะที่คล้ายกันบ้าง แตกต่างกันบ้าง แต่เมื่อใดก็ตามที่มนุษย์เริ่มเดินทางย่อมมีเหตุผลอธิบายได้เสมอ เหตุผลที่ใช้อธิบายพฤติกรรมในการเดินทางของมนุษย์ สรุปได้ดังนี้

1. ความสดชื่นของร่างกายและจิตใจ การที่ประเทศได้พัฒนาไปอย่างรวดเร็ว มีการเปลี่ยนแปลงระบบเศรษฐกิจจากเกษตรกรรมเป็นอุตสาหกรรม บ้านเมืองเจริญขึ้นพร้อมกับวิวัฒนาการทางเทคโนโลยีใหม่ ได้สร้างความกดดันให้กับประชาชนโดยทั่วไป สังคมในรูปแบบใหม่

เต็มไปด้วยความรวดเร็ว ความกดดัน ความเคร่งเครียด ทำให้เกิดความจำเป็นอย่างมากในการที่จะหลุดพ้นจากภาวะความกดดันต่าง ๆ ซึ่งหาได้จากการพักผ่อนคลายอารมณ์ความตึงเครียด และหาความสดชื่น

2. เพื่อสุขภาพ แรงจูงใจที่ทำให้คนเดินทางนั้น บางครั้งก็ทำเพื่อสุขภาพ แสวงหาอากาศบริสุทธิ์ แสงแดด ความอบอุ่น หรือไปตามคำแนะนำจากแพทย์

3. เพื่อเข้าร่วมกิจกรรมในด้านกีฬา สิ่งหนึ่งที่ทำให้การท่องเที่ยวพัฒนาไปได้อย่างรวดเร็วนี้เกิดจากกิจกรรมทางร่างกาย ได้แก่ การเล่นกีฬา นักเล่นกีฬา และผู้สนใจติดตามการดูการแข่งขันกีฬา ทำให้เกิดการเดินทาง นักกีฬาจำเป็นต้องเดินทางไปยังเมืองต่าง ๆ เพื่อเล่นกีฬาตามฤดูกาล นักดูกีฬาเดินทางไปยังที่ต่าง ๆ เพื่อติดตามดูการแข่งขันเช่น ในเมืองไทยกีฬาเทนนิสกำลังเป็นที่นิยม เมื่อมีการแข่งขันจะมีผู้ติดตามไปดูการแข่งขัน เป็นต้น

4. เพื่อความตื่นเต้น บางครั้งเหนือสิ่งอื่นใด คนเดินทางท่องเที่ยวเพราะต้องการความสนุกสนานและมักกระทำไปเพราะมีแรงจูงใจ และเพื่อสนองความต้องการความสนุกสนานของตนเอง อาทิเช่น การอาบแดด การไปทานอาหาร การไปดื่ม การไปฟังดนตรี การไปชายหาด การไปต่างจังหวัด สิ่งเหล่านี้จะแตกต่างกันไปในแต่ละบุคคล ครอบครัว และกาลเวลา ความสนุกสนานนี้ เป็นความสุขของแต่ละคน จนมีคนกล่าวว่า ความสุขนั้นมาจากความเพลิดเพลินสนุกสนาน ดังนั้น นักจัดรายการท่องเที่ยวต่างเล็งเห็นเรื่องนี้ มักจะเน้นความสนุกสนานเพลิดเพลินของการไปพักผ่อนและท่องเที่ยว

5. เพื่อตอบสนองความสนใจด้านประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม สิ่งหนึ่งที่ทำให้คนไปท่องเที่ยว เกิดจากความอยากรู้อยากเห็นในสิ่งแปลกใหม่ ดังที่ทราบกันว่ามนุษย์ปกติทั่วไปมีความอยากรู้อยากเห็นนี้ ทำให้มีการเดินทางไปยังสถานที่ต่าง ๆ เพื่อเห็นสถานที่แปลกใหม่ ผู้คน วัฒนธรรม ประเพณีของแต่ละชาติ อาทิเช่น ศิลปะ สถาปัตยกรรม ดนตรี วรรณคดี ระบายสีพื้นเมือง โบราณสถานทางประวัติศาสตร์ อนุสาวรีย์ หรือการไปร่วมในงานพิธีหรือเทศกาลประจำปีต่าง ๆ ของแต่ละท้องถิ่น

6. เพื่อเสริมสร้างความสำคัญระหว่างบุคคล การเดินทางของแต่ละคนนั้นมีเหตุผลต่างกันไป บางคนเดินทางเป็นร้อยกิโลเมตร เพื่อเยี่ยมญาติ บางคนเดินทางเป็นพัน ๆ กิโลเมตรเพื่อกลับไปถิ่นฐานเดิม หรือกลับไปเยี่ยมถิ่นที่เคยศึกษา บางคนเดินทางเพราะเบื่อความจำเจซ้ำซากของการดำเนินชีวิตประจำวัน บางคนนั้นเป็นนักเดินทางเพราะการเดินทางแต่ละครั้งมักจะได้เพื่อนใหม่เพิ่มขึ้นมาเสมอ

7. เพื่อเข้าร่วมกิจกรรมด้านศาสนา การเดินทางท่องเที่ยว ในบางครั้งนั้นมีความมุ่งหวังที่จะไปยังดินแดนศักดิ์สิทธิ์ เพื่อความเป็นสิริมงคลและได้กุศลแรง อย่างเช่น ผู้นำถือศาสนาอิสลามทุกคน

8. เพื่อการติดต่อด้านธุรกิจและด้านอาชีพ มีผู้คนเป็นจำนวนมากที่เดินทางเพื่อประกอบธุรกิจ ไม่ว่าจะเป็นธุรกิจด้านการค้า ประชุม การเมือง การศึกษา เป็นต้น แต่การเดินทางเพื่อวัตถุประสงค์ชนิดนี้นั้น ส่วนใหญ่จะแฝงไปด้วยความสนุกสนานและเพลิดเพลิน

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (2545) ได้ศึกษาองค์ประกอบของพฤติกรรมนักท่องเที่ยวซึ่งมีองค์ประกอบสำคัญ 7 ประการ คือ

1. เป้าหมาย หมายถึง พฤติกรรมนักท่องเที่ยวทุก ๆ พฤติกรรม จะต้องมียุทธศาสตร์ในการกระทำ เช่น นักท่องเที่ยวกลุ่มอนุรักษ์ต้องการเกียรติยศ โดยการแสดงให้ผู้อื่นเห็นว่าตนเดินทางท่องเที่ยว โดยที่สภาพแวดล้อมในสถานที่ตนเดินทางยังคงสภาพความสมบูรณ์ของระบบนิเวศดั้งเดิม

2. ความพร้อม หมายถึง ความมีฐานะ และความสามารถในการทำกิจกรรม เพื่อตอบสนองต่อความต้องการ เช่น นักท่องเที่ยวกลุ่มที่รักความผจญภัย นิยมโต้เขา ปีนหน้าผา ต้องมีความพร้อมทั้งสภาพร่างกายและจิตใจแล้วจะสามารถจะทำกิจกรรมที่ตนชอบได้

3. สถานการณ์ หมายถึง เหตุการณ์หรือโอกาสที่เอื้ออำนวยให้เลือกกระทำการกิจกรรม เพื่อตอบสนองต่อความต้องการ เช่น การท่องเที่ยวตามหมู่เกาะ ควรกระทำในยามคลื่นลมสงบ ไม่ควรทำในขณะที่มีพายุฝนฟ้าคะนอง

4. การแปลความหมาย หมายถึง วิธีการคิดแบบต่าง ๆ เพื่อตอบสนองต่อความต้องการที่พอใจมากที่สุด สถานการณ์หนึ่ง ๆ เช่น เวลาสิบสองนาฬิกา ควรเป็นเวลาที่นักท่องเที่ยวควรหยุดพักรับประทานอาหารกลางวัน

5. การตอบสนอง คือ การตัดสินใจกระทำการกิจกรรมตามที่ตนได้ตัดสินใจเลือกสรรแล้ว เพื่อให้บรรลุเป้าหมายที่ต้องการ เช่น นักท่องเที่ยวได้ตัดสินใจที่จะเดินทางท่องเที่ยวในช่วงวันหยุด เพื่อพักผ่อน ดังนั้น นักท่องเที่ยวจะต้องวางแผนการเดินทาง และจัดการดำเนินการล่วงหน้าในการกระทำการกิจกรรม เพื่อให้บรรลุเป้าหมายที่กำหนดไว้ ตั้งแต่กิจกรรมการกำหนดสถานที่ท่องเที่ยว กิจกรรมการเดินทาง กิจกรรมการจองที่พัก เพื่อตอบสนองต่อความต้องการของตนเอง

6. ผลลัพธ์ที่ตามมา คือ ผลจากการกระทำหนึ่ง ๆ อาจได้ผลตามที่คาดหมายไว้ หรืออาจตรงกันข้ามกับความคาดหวังที่ตั้งใจไว้ เช่น นักท่องเที่ยวได้มีกำหนดการเดินทางไว้เพื่อมาพักผ่อนวันหยุดในประเทศไทย แต่ปรากฏว่าในเวลานั้นเกิดการชุมนุมที่สนามบิน และทำให้

สนามบินต้องปิดทำการ เครื่องบินไม่สามารถลงจอดได้ มีผลลัพธ์ทำให้นักท่องเที่ยวไม่สามารถบรรลุผลตามที่คาดหวังไว้

7. ปฏิกริยาต่อความผิดหวัง คือ ความรู้สึกที่เกิดขึ้น เมื่อสิ่งที่กระทำลงไปไม่บรรลุเป้าหมายตามที่ต้องการ จึงต้องกลับมาแปลความหมาย ไตร่ตรอง เพื่อเลือกหาวิธีใหม่ ๆ มาตอบสนองความต้องการ หรืออาจจะเลิกความต้องการไป เพราะเห็นว่าเป็นสิ่งที่เกินความสามารถ เช่น การก่อวินาศกรรมในเมืองมูมไบ ประเทศอินเดีย ในเดือนพฤศจิกายน ปี 2551 นักท่องเที่ยวที่ตั้งใจจะเดินทางไปเมืองดังกล่าว จะต้องเกิดความผิดหวังเพราะเกิดความกังวลด้านความปลอดภัย และอาจล้มเลิกความตั้งใจในการเดินทาง หรืออาจเปลี่ยนเส้นทางไปเมืองอื่นที่ปลอดภัยกว่า

รูปแบบพฤติกรรมของนักท่องเที่ยว (Typology: a systematic classification or study of types) ส่วนใหญ่ได้มาจากข้อมูลที่ได้รับจากการสัมภาษณ์ หรือการใช้แบบสอบถาม การกำหนดรูปแบบพฤติกรรมนักท่องเที่ยวอาจทำได้หลายวิธี ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์และวิธีการที่ใช้ การกำหนดรูปแบบพฤติกรรมนักท่องเที่ยว รูปแบบพื้นฐานที่สุด คือ การแบ่งนักท่องเที่ยวออกเป็น 2 กลุ่ม ตามลักษณะของพฤติกรรมของการเดินทาง คือ การแบ่งว่าบุคคลนั้นเป็น 1) นักท่องเที่ยว (Tourists) หรือ 2) นักเดินทาง (travelers) นักท่องเที่ยว คือ บุคคลซึ่งซื้อรายการนำเที่ยวเหมาจ่ายจากบริษัทนำเที่ยว ในขณะที่นักเดินทาง คือ บุคคลซึ่งจัดการการเดินทางด้วยตนเอง เช่น ซื้อตั๋วเครื่องบินเอง จองที่พักเอง กำหนดสถานที่ท่องเที่ยวด้วยตนเอง เป็นต้น

Swarbrook and Horner (1989, อ้างอิงใน สำนักงานเศรษฐกิจศึกษา, 2542) ได้เสนอรูปแบบพฤติกรรมนักท่องเที่ยวไว้ ดังนี้

1. นักท่องเที่ยวประเภทหลงใหลในทะเล (Active sea lovers)
2. นักท่องเที่ยวประเภทชอบผูกมิตร (Contact-minded holiday makers) มีจิตใจชอบติดต่อพบปะกับผู้อื่น แสวงหามิตรใหม่โดยเฉพาะที่เป็นคนท้องถิ่น
3. นักท่องเที่ยวประเภทชอบชมธรรมชาติ (Nature Viewers) ชอบความงดงามของภูมิทัศน์ของแหล่งท่องเที่ยว
4. นักท่องเที่ยวประเภทแสวงหาการพักผ่อน (Rest-seekers) ใช้เวลาไปกับการนอนพักผ่อนหย่อนใจมากกว่าการทำกิจกรรมอื่น ๆ
5. นักค้นหา (Discovers) ชอบกิจกรรมประเภทผจญภัยและชอบแสวงหามิตรใหม่
6. นักท่องเที่ยวแบบเดินทางพร้อมครอบครัว (Family-orientated) เป็นนักท่องเที่ยวที่หลงใหลในแสงแดดและทะเล และชอบเดินทางท่องเที่ยวแบบไปเป็นครอบครัว

7. นักท่องเที่ยวแบบประเพณีนิยม (Traditionalists) ชอบเดินทางท่องเที่ยวที่เน้นความปลอดภัยและไม่เสี่ยงภัย

Cohen (อ้างถึงใน พวงบุหงา ภูมิพานิช, 2538) ได้เสนอรูปแบบพฤติกรรมนักท่องเที่ยวไว้ดังนี้

1. นักท่องเที่ยวแบบนันทนาการ (Recreational Tourists) เป็นนักท่องเที่ยวซึ่งเน้นความสำคัญในกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการนันทนาการหรือการพักผ่อนทางร่างกาย

2. นักท่องเที่ยวแบบปลีกตัวหาความเพลิดเพลิน (The Diversionary Tourists) เป็นนักท่องเที่ยวที่พยายามหาแนวทางเพื่อลืมความจำเจในชีวิตประจำวัน

3. นักท่องเที่ยวมุ่งหาประสบการณ์ (The Experiential Tourists) เป็นนักท่องเที่ยวที่เดินทางเพื่อแสวงหาประสบการณ์ที่แท้จริง นักท่องเที่ยวประเภทนี้สนใจศึกษาและได้รับประสบการณ์ที่แท้จริงของแหล่งท่องเที่ยวที่ได้ไปสัมผัส ตัวอย่างเช่น เมื่อเดินทางไปประเทศสเปน ก็ต้องการสัมผัสวิถีชีวิตของผู้คนท้องถิ่นหรือวัฒนธรรมต่าง ๆ ที่แท้จริงเป็นของสเปน

4. นักท่องเที่ยวแบบชอบทดลอง (The Experimental Tourists) มีลักษณะที่เห็นเด่นชัดคือ ชอบติดต่อกับพูดคุยกับคนท้องถิ่นเพื่อเรียนรู้และทำความเข้าใจในชีวิตความเป็นอยู่ การปรับตัวให้เข้ากับสิ่งแวดล้อมของคนท้องถิ่น

5. นักท่องเที่ยวที่ใช้ชีวิตแบบคนท้องถิ่น (The Existential Tourists) นักท่องเที่ยวประเภทนี้ต้องการผจญภัย หรือใช้ชีวิตภายใต้วัฒนธรรมและวิถีชีวิตเดียวกับคนท้องถิ่น นักท่องเที่ยวประเภทนี้ จะใช้เวลาอยู่ในแหล่งท่องเที่ยวนั้นเป็นเวลานาน ตัวอย่างเช่น นักท่องเที่ยวที่มาใช้เวลาอยู่ในแหล่งท่องเที่ยวบางแห่งในประเทศไทย เช่น พัทยาหรือเชียงใหม่ และพยายามใช้ชีวิตเช่นเดียวกับคนท้องถิ่น ไม่ว่าจะเป็นการปฏิบัติตัว การรับประทานอาหาร การพยายามพูดภาษาท้องถิ่น เป็นต้น

การทบทวนแนวคิดเกี่ยวกับพฤติกรรมนักท่องเที่ยวดังกล่าวข้างต้น สามารถสรุปได้ว่า พฤติกรรมนักท่องเที่ยว หมายถึง การกระทำ หรือสิ่งที่นักท่องเที่ยวได้แสดงออกขณะเดินทางท่องเที่ยว เช่น การเดินทาง การซื้อของ การถ่ายรูป การทานอาหาร การพักผ่อน เป็นต้น ซึ่งมีความแตกต่างกันออกไปตามนักท่องเที่ยวแต่ละชนชาติ แต่ละบุคคล ซึ่งอาจมีปัจจัยที่ทำให้ นักท่องเที่ยวมีพฤติกรรมที่แตกต่างกันออกไป เช่น เชื้อชาติ ศาสนา ภาษา ความชื่นชอบของแต่ละบุคคล ฐานะทางเศรษฐกิจ ระดับการศึกษา อาชีพ เป็นต้น ทำให้นักท่องเที่ยวมีพฤติกรรมที่แตกต่างกันออกไป ทั้งนี้สามารถนำเอาแนวคิดทางด้านการพฤติกรรมนักท่องเที่ยวไปใช้ในการศึกษาความต้องการ พฤติกรรม ความชอบของนักท่องเที่ยว เพื่อกำหนดเป็นแนวทาง

ในการพัฒนาการตลาดท่องเที่ยว ที่สามารถตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยวได้อย่างเหมาะสม

แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาผลิตภัณฑ์การท่องเที่ยว (Tourism Product Development)

ทรัพยากรท่องเที่ยว (Tourism resource) ถือเป็นปัจจัยดึงดูดสำคัญปัจจัยหนึ่งที่ทำให้เกิดการเดินทางท่องเที่ยวไปยังแหล่งท่องเที่ยวต่าง ๆ เพื่อตอบสนองความต้องการที่แตกต่างกันของนักท่องเที่ยวทั้งทางด้านร่างกายและจิตใจ โดยทรัพยากรท่องเที่ยว หมายถึง พื้นที่ สิ่งของ กิจกรรม และหรือมิติอื่นใด ที่สามารถให้คุณค่าเชิงการท่องเที่ยวแก่นักท่องเที่ยว เช่น ความสวยงามตามธรรมชาติ คุณค่าทางประวัติศาสตร์ ศิลปวัฒนธรรม และการเรียนรู้ประสบการณ์ใหม่ เป็นต้น (มนัส สุวรรณ และคณะ, 2544)

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ได้แบ่งประเภทของทรัพยากรท่องเที่ยวออกเป็น 3 ประเภท ประกอบด้วย

1. ทรัพยากรท่องเที่ยวประเภทธรรมชาติ หมายถึง ทรัพยากรท่องเที่ยวที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ มีความสวยงามและน่าดึงดูดใจ จัดเป็นทรัพยากรท่องเที่ยวที่ดึงดูดใจนักท่องเที่ยวมากที่สุด ประกอบด้วย

1.1 ทิวทัศน์ (Scenery) หมายถึง ทิวทัศน์ต่าง ๆ ทางธรรมชาติที่มีความสวยงามแปลกประหลาด หรือสภาพทิวทัศน์ที่มีการเปลี่ยนแปลงไปตามฤดูกาล ทำให้เกิดความดึงดูดใจในการท่องเที่ยว

1.2 สัตว์ป่าและพรรณไม้ (Wildlife and Flora) หมายถึง สัตว์ป่าและพรรณไม้ที่เป็นส่วนหนึ่งของความงามตามธรรมชาติ ที่ดึงดูดใจนักท่องเที่ยวมาเยือนและสัมผัสความงามของธรรมชาติที่มีความหลากหลาย

1.3 สภาพภูมิอากาศ (Climate) หมายถึง ลักษณะทางภูมิอากาศที่มีความแตกต่างกันไปจากถิ่นพำนักเดิมของนักท่องเที่ยว จึงเป็นอีกสิ่งหนึ่งที่ทำให้เกิดความดึงดูดใจให้เกิดการท่องเที่ยวได้เช่นกัน

1.4 ปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ (Natural Phenomenon) หมายถึง ลักษณะปรากฏการณ์ทางธรรมชาติที่เกิดขึ้นในบางเวลา ในพื้นที่ใดพื้นที่หนึ่ง ซึ่งมีความน่าสนใจและเกิดความดึงดูดใจให้ไปเยี่ยมชม

2. ทรัพยากรท่องเที่ยวประเภทประวัติศาสตร์ โบราณสถาน และศาสนา หมายถึง แหล่งท่องเที่ยวที่มีความเกี่ยวข้องในฐานะที่เป็นหลักฐานสำคัญทางประวัติศาสตร์ โบราณคดี และศาสนา ได้แก่ โบราณสถาน โบราณวัตถุ ศาสนสถานหรือปูชนียสถาน ศาสนวัตถุหรือ

ปูชนียวัตถุ แหล่งท่องเที่ยวประเภทนี้ ได้รับความสนใจในการเยี่ยมชม ศึกษาเรียนรู้ เช่น วัด กำแพงเมือง แหล่งชูดัชนีทางโบราณคดี โบราณวัตถุ เป็นต้น

3. ทรัพยากรท่องเที่ยวประเภทศิลปวัฒนธรรม ประเพณี และกิจกรรม หมายถึง แหล่งท่องเที่ยวที่มนุษย์สร้างขึ้นในรูปแบบของการดำเนินชีวิต ของผู้คนในสังคมแต่ละกลุ่มที่มีความแตกต่างกันไปตามสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ โดยยึดหลักสืบต่อกันมา ตลอดจนกิจกรรมต่าง ๆ วิถีชีวิตของสังคมที่มีผลต่อการดึงดูดใจให้นักท่องเที่ยวเยี่ยมชมแหล่งท่องเที่ยว

นอกจากนี้ วรรณา ศิลปะอาษา (2545) ได้กล่าวถึง ลักษณะของทรัพยากรท่องเที่ยวที่สามารถดึงดูดใจให้นักท่องเที่ยว เดินทางไปเยือนยังสถานที่ท่องเที่ยวต่าง ๆ ควรมีลักษณะสำคัญ 4 ประการ ดังนี้

1. ความดึงดูดใจ (Attraction) คือ ความสวยงาม ความน่าดึงดูดใจของทรัพยากรท่องเที่ยวที่มีลักษณะพิเศษเฉพาะตัว อันเนื่องมาจากลักษณะทางธรรมชาติ หรือลักษณะสำคัญเฉพาะกาล

2. ความสามารถในการเข้าถึง (Accessibility) ทรัพยากรท่องเที่ยว นอกจากจะมีความสวยงาม สามารถดึงดูดความสนใจของนักท่องเที่ยวให้เดินทางมาท่องเที่ยวแล้ว ควรมีความสามารถในการเดินทางเข้าถึงตัวทรัพยากรท่องเที่ยวได้ง่าย สะดวก เพื่อเป็นการอำนวยความสะดวกให้แก่ นักท่องเที่ยว

3. ความประทับใจ (Amenity) ทรัพยากรท่องเที่ยว ควรก่อให้เกิดความประทับใจแก่นักท่องเที่ยวในด้านต่าง ๆ ทั้งตัวแหล่งท่องเที่ยว อรรถาธิบายไมตรีของชุมชนท้องถิ่น เพื่อให้ นักท่องเที่ยวมีความสุขในการท่องเที่ยว

4. องค์ประกอบของการบริการ (Ancillary service) สถานที่ท่องเที่ยวควรจัดให้มีการบริการในด้านต่าง ๆ ให้แก่นักท่องเที่ยว เพื่อเป็นการอำนวยความสะดวกให้กับนักท่องเที่ยว

นอกจากปัจจัยด้านสิ่งดึงดูดใจในการท่องเที่ยว จะเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกิดการท่องเที่ยวแล้ว ส่วนประกอบอื่น ๆ ก็มีความสำคัญเช่นกัน อาทิ ความสะดวกในการเดินทาง เข้าถึงได้โดยง่าย (Accessibility) เป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่ทำให้นักท่องเที่ยวตัดสินใจในการเดินทางไปเยือน เช่น หากการเดินทางสถานที่ท่องเที่ยวอยู่ไกลเกินไป การคมนาคมขนส่งลำบากเข้าถึงได้ยากก็อาจส่งผลให้นักท่องเที่ยวไม่สามารถเดินทางไปเยือนได้

สิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ (Amenity) เป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่นักท่องเที่ยวมีความต้องการในการใช้สิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ และสาธารณูปโภคขั้นพื้นฐานต่อนักท่องเที่ยว อาทิ สาธารณูปโภค ไฟฟ้า น้ำประปา โทรศัพท์ ห้องสุขา โรงพยาบาล ธนาคาร เป็นต้น

ตลอดจน แหล่งท่องเที่ยวควรจัดให้มีกิจกรรมต่าง ๆ (Activity) ที่มีความเหมาะสม สอดคล้องกับสภาพพื้นที่ ศิลปวัฒนธรรม วิถีชีวิตของชุมชน ทั้งนี้การจัดกิจกรรมต่าง ๆ ในแหล่งท่องเที่ยว ต้องไม่เป็นการขัดต่อศิลปวัฒนธรรม วิถีชีวิตของชุมชนของคนในท้องถิ่นด้วย

ดังนั้น ทรัพยากรท่องเที่ยวนอกจากจะมีความสำคัญในแง่ของการดึงดูดใจให้นักท่องเที่ยว เดินทางเข้าไปเยี่ยมชมในตัวทรัพยากรท่องเที่ยวประเภทต่าง ๆ แล้ว ก็จะต้องมีลักษณะในการ สนับสนุนให้เกิดการท่องเที่ยวด้วยปัจจัยต่าง ๆ ซึ่งรวมถึงผลิตภัณฑ์การท่องเที่ยว (Tourism Product) นับเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกิดการท่องเที่ยว โดยรวมถึงแหล่งท่องเที่ยว ศิลปวัฒนธรรม ประเพณี วิถีชีวิต ภูมิปัญญา และผลิตภัณฑ์สินค้าที่ระลึก ซึ่งผลิตภัณฑ์การท่องเที่ยวของแต่ละพื้นที่อาจมี ความคล้ายคลึงหรือแตกต่างกันออกไป อาจขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายอย่าง เช่น ลักษณะทางภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ วิถีชีวิต เป็นต้น ซึ่งผลิตภัณฑ์การท่องเที่ยวที่มีความแตกต่างจากสินค้าอุปโภค บริโภคทั่วไป ดังนี้ (Murphy, Pritchard and smith, 1999)

1. ผลิตภัณฑ์การท่องเที่ยวเป็นผลิตภัณฑ์ที่จับต้องไม่ได้ (Intangibility) ซึ่งผู้บริโภค ไม่สามารถที่จะจับต้องก่อนตัดสินใจซื้อหรือใช้บริการได้ ต้องอาศัยความคาดหวังและประสบการณ์ ที่ผ่านมา ในการตัดสินใจซื้อหรือเลือกใช้บริการเหล่านั้น

2. ผลิตภัณฑ์การท่องเที่ยวเป็นผลิตภัณฑ์ที่แยกออกจากกันไม่ได้ (Inseparability) นั่น คือ การผลิตจะต้องเกิดขึ้นพร้อมกับการบริการ ไม่สามารถแยกออกจากกันได้ เช่น การบริการ ที่พักรวม ผู้ให้บริการสามารถให้บริการได้ก็ต่อเมื่อนักท่องเที่ยวเข้ามาใช้บริการที่พักรวม ที่นั่น เป็นต้น กล่าวคือ กิจกรรมการผลิต การขาย การส่งมอบ และการรับบริการ ต้องเกิดขึ้น อย่างต่อเนื่องและไม่สามารถแยกออกจากกันได้

3. ผลิตภัณฑ์การท่องเที่ยวมีความหลากหลาย (Heterogeneity) นั่นคือ ผลิตภัณฑ์ การท่องเที่ยวมีความหลากหลาย ไม่สามารถกำหนดให้เป็นมาตรฐานเดียวกันได้ จึงขึ้นอยู่กับ ความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวเป็นสำคัญ เช่น การใช้บริการมัคคุเทศก์นำเที่ยว สถานที่เดียวกัน แต่มัคคุเทศก์คนละคน บริการที่ได้รับอาจแตกต่างกัน เช่น เทคนิคการบรรยายข้อมูล กิจกรรม นันทนาการ ความเพลิดเพลินที่นักท่องเที่ยวได้รับอาจแตกต่างกัน เป็นต้น

4. ผลิตภัณฑ์ทางการท่องเที่ยว เป็นผลิตภัณฑ์ที่ไม่สามารถเก็บรักษาได้ (Perish ability) มีอายุการใช้งานสั้นไม่สามารถเก็บรักษาได้นาน เช่น จำนวนห้องพักโรงแรม หากมีผู้เข้าพักไม่หมด จำนวนห้องที่เหลือก็ไม่สามารถเก็บรักษาโอกาสในการผลิตเพื่อให้บริการได้ จึงขึ้นอยู่กับอุปสงค์ ของนักท่องเที่ยวในแต่ละช่วง ซึ่งมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา

ซัชพล ทรงสุนทรวงศ์ (2554) ได้ศึกษาเกี่ยวกับหลักการอนุรักษ์ทรัพยากรการท่องเที่ยว ได้กล่าวว่า ทรัพยากรการท่องเที่ยวเป็นปัจจัยสำคัญที่ดึงดูดให้นักท่องเที่ยวเดินทางไปท่องเที่ยว

ยังที่ต่าง ๆ และส่งผลให้การท่องเที่ยวเกิดการขยายตัว แม้ว่าทรัพยากรในอุตสาหกรรม การท่องเที่ยวอาจจะมีการใช้ไม่สิ้นเปลือง เท่าอุตสาหกรรมการผลิต แต่ทรัพยากรการท่องเที่ยว ก็เสื่อมโทรมได้ หากไม่มีการดูแลรักษาที่ดีพอ การดูแลรักษาทรัพยากรการท่องเที่ยวให้มีสภาพ สมบูรณ์และคงอยู่อย่างยาวนาน เป็นเสมือนการรักษาอารยธรรมและความรุ่งเรืองของชาติเอาไว้ ซึ่งการรักษาทรัพยากรเหล่านี้ให้คงอยู่อย่างยาวนาน จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีการอนุรักษ์และ พัฒนาควบคู่กันไป จึงควรมีแนวทางในการอนุรักษ์ทรัพยากรการท่องเที่ยว ดังนี้

1. ไม่ปรับสภาพของสถานที่ท่องเที่ยวทางธรรมชาติให้เปลี่ยนไปจากเดิม จนด้อยคุณค่า ลง เช่น ไม่เน้นการสร้างที่พักแรมหรือรีสอร์ทในแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติให้มาก นักท่องเที่ยว ที่เข้าไปท่องเที่ยวกันอย่างหนาแน่น จะทำให้สูญเสียความเป็นธรรมชาติ

2. ไม่ก่อให้เกิดมลพิษสิ่งแวดล้อมขึ้นในแหล่งท่องเที่ยว เช่น ไม่ทิ้งขยะ ไม่เผาขยะและ ปล่อยให้มีขยะตกค้างในแหล่งท่องเที่ยว แต่ควรสร้างหรือวางถังขยะให้กลมกลืนกับสภาพของ แหล่งท่องเที่ยว และควรขนขยะออกไปกำจัดนอกแหล่งท่องเที่ยว

3. ไม่รุกราน ทำลายโบราณสถาน และสถานที่ที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ เช่น ไม่เข้าไปอยู่อาศัยใกล้กับพื้นที่ที่เป็นกำแพงดินหรือกำแพงเมืองโบราณ ไม่ถมหรือปรับพื้นที่ที่เป็น คูเมืองโบราณ เพื่อก่อสร้างอาคารบ้านเรือน

4. ไม่ทำลายทรัพยากรทุกชนิดที่อยู่ในสถานที่ท่องเที่ยว เช่น ไม่เหยียบย่ำและเด็ด ดอกไม้ในป่า ไม่เก็บหินในแหล่งท่องเที่ยวไปเป็นของที่ระลึก ไม่ขีดเขียนผนังถ้ำและทำลาย หินงอกหินย้อยในถ้ำให้แตกหัก ไม่ล่าสัตว์และเผาป่าในเขตหวงห้าม

5. อนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมและประเพณีอันดีงามของท้องถิ่นเอาไว้ และถ่ายทอดให้ คนรุ่นหลังสืบต่อกันไป

นอกจากนี้การพัฒนาทรัพยากรการท่องเที่ยว จะต้องระมัดระวังไม่ให้เกิดผลกระทบ ต่อแหล่งท่องเที่ยว และไม่ชักนำให้คนเข้าไปในแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติมากเกินไป จนเกินขีดความสามารถในการรองรับของพื้นที่ และต้องรักษาสภาพธรรมชาติเดิมเอาไว้ให้ได้มากที่สุด โดยมีแนวทางดังนี้

1. สร้างสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ ให้มีความกลมกลืนกับบรรยากาศของสถานที่ท่องเที่ยว และคำนึงถึงความจำเป็นในการก่อสร้าง การก่อสร้างและการใช้งานต้องไม่ก่อให้เกิดมลพิษสิ่งแวดล้อม เช่น การสร้างถนนเข้าสู่สถานที่ท่องเที่ยว ที่พักแรมร้านอาหาร สถานที่นั่งนอนการ จะต้องไม่ก่อให้เกิดฝุ่นละออง เสียงดัง น้ำเสีย และขยะตกค้างในสถานที่ท่องเที่ยว

2. ดูแลรักษาความปลอดภัยให้กับนักท่องเที่ยวในการชมสถานที่ เช่น การสร้างสะพาน การสร้างบันได การสร้างรั้วกั้นบริเวณทางเดินหรือน้ำตก ที่อาจก่อให้เกิดอันตราย การติดตั้งไฟ

ให้แสงสว่างในถ้ำหรือให้ยืมตะเกียง เพื่อเดินชมในถ้ำ ผู้ดำเนินการต้องพิจารณาว่าการก่อสร้างหรือการติดตั้งดวงไฟต้องไม่ทำลายทัศนียภาพของแหล่งท่องเที่ยววนั้น ๆ ให้เสียไป นอกจากนี้ควรมีการเฝ้าระวังไม่ให้มีมลพิษ และการก่ออาชญากรรมขึ้นในแหล่งท่องเที่ยว

3. จัดทำป้ายบอกทางไปยังแหล่งท่องเที่ยวต่าง ๆ ในท้องถิ่นให้ชัดเจน สวยงาม เห็นได้ง่าย และบำรุงรักษาให้อยู่ในสภาพใช้งานได้ หรืออาจทำแผนที่แสดงที่ตั้งของแหล่งท่องเที่ยวและแนะนำสถานที่ท่องเที่ยวที่อยู่ใกล้เคียง เพื่อให้นักท่องเที่ยวมีความรู้เกี่ยวกับการเดินทางมาเที่ยวในพื้นที่แห่งนั้นคุ้มค่า เพราะสามารถเที่ยวชมสิ่งต่าง ๆ ได้หลายอย่าง และยังเป็นการเชื่อมโยงการท่องเที่ยวในท้องถิ่นอีกด้วย

4. แสวงหาสถานที่ที่มีความสวยงาม โดดเด่น ศิลปวัฒนธรรม และประเพณีประจำท้องถิ่นที่มีเอกลักษณ์เฉพาะ เพื่อพัฒนาให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวแห่งใหม่ เป็นการดึงดูดนักท่องเที่ยวให้เข้ามาเที่ยวชมและใช้จ่ายเงินภายในท้องถิ่น

5. ให้ความร่วมมือกับหน่วยงานภาครัฐในการบูรณะโบราณสถาน และดูแลแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติในท้องถิ่นให้อยู่ในสภาพดี มีการจัดระเบียบการเข้าชม การบริการสถานที่จอดรถฟรี ถ้าต้องมีการเก็บเงินค่าบำรุงต่าง ๆ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจะต้องเก็บค่าบำรุงในอัตราที่เป็นธรรม

กรรณิกา พิมลศรี (2554) ได้ให้แนวทางในการพัฒนาและส่งเสริมการท่องเที่ยว โดยการพัฒนา ควรยึดหลักการของการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์หลักของการจัดการท่องเที่ยว บทบาทหน้าที่ความสัมพันธ์ของแต่ละองค์ประกอบและต้องพิจารณาระบบย่อย หรือเพื่อนำไปสู่การท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนต่อไป โดยพิจารณาการจัดการท่องเที่ยวอย่างเป็นระบบ รวมถึงพิจารณาสภาพแวดล้อมของระบบการท่องเที่ยวด้วย โดยจำแนกได้เป็น 3 องค์ประกอบ

1. ทรัพยากรท่องเที่ยว (Tourism Resource) หรือแหล่งท่องเที่ยว ที่นักท่องเที่ยวจะเดินทางเข้ามาเป็นสินค้าทางการท่องเที่ยว และเป็นจุดหมายปลายทางในการมาเที่ยว ซึ่งทรัพยากร คือ สิ่งดึงดูดใจให้นักท่องเที่ยวมาเยือน

2. การบริการท่องเที่ยว (Tourism service) ได้แก่ การบริการเพื่อการท่องเที่ยวที่มีอยู่ในพื้นที่หรือกิจกรรมที่รองรับนักท่องเที่ยวให้เกิดความสะดวก เช่น บริการขนส่ง ที่พัก บริการอาหาร เป็นต้น

3. การตลาดท่องเที่ยว (Tourism market) การมีนักท่องเที่ยวเดินทางเข้ามาเยือนแหล่งท่องเที่ยววนั้น จะต้องมิตลาดการท่องเที่ยวในการชักนำมาเยือน หมายถึงการพยายามที่จะทำให้นักท่องเที่ยวกลุ่มเป้าหมายเดินทางเข้ามาท่องเที่ยว โดยการตลาดทำได้ 2 วิธี คือ การให้ข้อมูลข่าวสารการท่องเที่ยว และการโฆษณาประชาสัมพันธ์

การอนุรักษ์และพัฒนาทรัพยากรท่องเที่ยวจะประสบผลสำเร็จมากน้อยเพียงใด ก็ขึ้นอยู่กับผู้มีส่วนร่วมในการอนุรักษ์และพัฒนาทรัพยากรการท่องเที่ยวจะตระหนัก ให้ความสำคัญ และร่วมแรงร่วมใจในการพัฒนาและอนุรักษ์ทรัพยากรการท่องเที่ยวร่วมกัน ซึ่งผู้ที่มีหน้าที่ช่วยอนุรักษ์และพัฒนาทรัพยากรการท่องเที่ยว ประกอบด้วยหลายฝ่าย ดังต่อไปนี้ (ชัชพล ทรงสุนทรวงศ์, 2554)

1. นักท่องเที่ยว เป็นผู้ใช้ทรัพยากรการท่องเที่ยวโดยตรง ต้องมีจิตสำนึกในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ควรปฏิบัติตามระเบียบข้อบังคับของแหล่งท่องเที่ยวที่ไปชม ไม่ประพฤติตนให้เกิดความเสียหายแก่ทรัพยากรการท่องเที่ยว

2. เจ้าของท้องถิ่น เป็นกลุ่มที่มีส่วนได้รับผลประโยชน์โดยตรงจากทรัพยากรการท่องเที่ยว ถ้าเจ้าของท้องถิ่นสามารถรักษาทรัพยากรการท่องเที่ยวในท้องถิ่นให้สมบูรณ์สวยงาม จะทำให้นักท่องเที่ยวเข้าไปท่องเที่ยวในท้องถิ่นอย่างต่อเนื่อง ซึ่งเป็นการกระจายรายได้สู่คนในท้องถิ่น

3. มัคคุเทศก์ มีหน้าที่ถ่ายทอดความรู้ ช่วยบอกข้อควรปฏิบัติ ข้อควรระวัง ก่อนและระหว่างเข้าชมสถานที่ต่าง ๆ มัคคุเทศก์ต้องกล้าที่จะตักเตือน เมื่อนักท่องเที่ยวประพฤติตนไม่เหมาะสมและประพฤติตนเป็นตัวอย่างที่ดีในการอนุรักษ์ทรัพยากรการท่องเที่ยว

4. ผู้ประกอบการในแหล่งท่องเที่ยว ผู้ประกอบธุรกิจในแหล่งท่องเที่ยวต้องคำนึงถึงผลเสียต่อสภาพแวดล้อมด้วย หากผู้ประกอบการทำให้สิ่งแวดล้อมเสื่อมโทรมอาจเกิดปัญหาขัดแย้งกับคนในท้องถิ่น และเมื่อสถานที่ท่องเที่ยวสูญเสียความสวยงามตามธรรมชาติไป นักท่องเที่ยวก็จะเปลี่ยนไปเที่ยวที่อื่น และไม่กลับมาเที่ยวยังที่เดิมอีก

5. หน่วยงานภาคเอกชนที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว องค์กรภาคเอกชน เช่น สมาคมมัคคุเทศก์อาชีพ สมาคมไทยธุรกิจการท่องเที่ยว มีส่วนช่วยควบคุมดูแลผู้ประกอบการในธุรกิจท่องเที่ยว ให้ดำรงอยู่ในจรรยาบรรณทางธุรกิจ และให้ช่วยกันอนุรักษ์ทรัพยากรการท่องเที่ยว

6. หน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว องค์กรภาครัฐ เช่น การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย กรมอุทยานแห่งชาติสัตว์ป่าและพันธุ์พืช กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม มีหน้าที่โดยตรงในการส่งเสริมการท่องเที่ยว การจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยว ประชาสัมพันธ์ให้นักท่องเที่ยวและบุคคลฝ่ายต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว มีจิตสำนึกและช่วยกันดูแลรักษาทรัพยากรการท่องเที่ยว และสิ่งแวดล้อมให้คงอยู่อย่างยั่งยืน

การทบทวนแนวความคิดการพัฒนาผลิตภัณฑ์การท่องเที่ยว พอสรุปได้ว่า ผลิตภัณฑ์การท่องเที่ยวในแต่ละพื้นที่ที่มีความคล้ายคลึงหรือแตกต่างกันออกไป ตามลักษณะทางภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมประเพณี และวิถีชีวิตของผู้คนในท้องถิ่น ดังนั้นการพัฒนาผลิตภัณฑ์การท่องเที่ยว ควรตั้งอยู่บนฐานการพัฒนาที่ควบคู่ไปกับการอนุรักษ์ เพื่อก่อให้เกิดการพัฒนาอย่างยั่งยืน โดยให้ทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้องได้เข้ามามีส่วนร่วมในการอนุรักษ์และพัฒนาทรัพยากรการท่องเที่ยวในชุมชนให้เกิดการพัฒนาอย่างสร้างสรรค์และยั่งยืน ซึ่งสามารถนำมาเป็นแนวทางในการพัฒนาผลิตภัณฑ์การท่องเที่ยวของชุมชนริมกว๊านพะเยา ที่มีความเหมาะสมกับพื้นที่ โดยตั้งอยู่บนหลักการพัฒนาเชิงสร้างสรรค์ ควบคู่ไปกับการอนุรักษ์เพื่อนำไปสู่การพัฒนาอย่างยั่งยืนและเหมาะสมกับชุมชน

แนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของชุมชน (People Participation)

การมีส่วนร่วม เป็นคำที่นักวิชาการมักอ้างกล่าวถึง กลุ่มเป้าหมายและชุมชนในกิจกรรมนั้น ๆ ไพร์ตัน เดชะรินทร์ (2539, อ้างอิงใน อนุรักษ์ ปัญญาวัฒน์, 2542) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนอาจจะครอบคลุมได้แตกต่างกัน แต่เดิมรัฐอาจมองในแง่ของการมีส่วนร่วมในการร่วมคิด ร่วมวางแผน ร่วมทำงาน และร่วมบำรุงรักษา มากกว่าร่วมสมทบทางวัตถุ และเงิน ซึ่งอาจมีความจำเป็นอยู่ก็ตาม โดยภาพรวมแล้วการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนานั้น จะต้องเกี่ยวข้องในเรื่องต่อไปนี้

1. ร่วมศึกษาปัญหา สาเหตุของปัญหาและความต้องการของชุมชน
2. ร่วมคิดสร้างรูปแบบการพัฒนา เพื่อการแก้ไขปัญหาและสนองตอบความต้องการของชุมชน
3. ร่วมกำหนดทิศทาง แผนงาน โครงการหรือกิจกรรม
4. ร่วมตัดสินใจในการใช้ทรัพยากรที่มีจำกัดให้ได้ประโยชน์สูงสุดต่อส่วนรวม
5. ร่วมบริหารงาน พัฒนาทั้งสติปัญญา แรงงาน และซ่อมบำรุงรักษา ผลที่เกิดจากการกระทำกิจกรรมนั้น ๆ

นำชัย ทนุผล (2539) ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมของชุมชน (People Participation) ได้ดังนี้ การมีส่วนร่วมของชุมชน เป็นกระบวนการที่สมาชิกของชุมชนมีการกระทำออกมาในลักษณะของการทำงานร่วมกัน ในการที่จะแสดงให้เห็นถึงความต้องการร่วมกัน ในการเพิ่มอำนาจการต่อรองทางการเมือง เศรษฐกิจ เพื่อปรับปรุงสภาพทางสังคมในชุมชน หรือเป็นกระบวนการที่ประชาชนมีส่วนร่วมมีร่วมกัน ในการระบุปัญหาที่ตนประสบอยู่และร่วมมือดำเนินกิจกรรมนั้นให้ลุล่วงไป เพื่อประโยชน์ต่อชุมชน และช่วยสร้างความรู้สึกรับผิดชอบและความเป็นเจ้าของ

ให้เกิดกับประชาชน ทำให้มีการดำเนินโครงการต่าง ๆ ที่วางไว้ โดยไม่ต้องคอยพึ่งพาความช่วยเหลือจากภาครัฐและเอกชนต่อไป

รูปแบบการมีส่วนร่วมของประชาชน (นำชัย ทนุผล, 2529, หน้า 126-129) ได้เรียบเรียงไว้ดังนี้

รูปแบบที่ 1 ประชาชนมีส่วนร่วมน้อยหรือไม่มีเลยในขบวนการตัดสินใจ

ลักษณะของผู้วางแผน: กลุ่มบุคคลที่มีการศึกษา ซึ่งถูกแต่งตั้งโดยผู้มีอำนาจนอกชุมชน

สถานะของอำนาจหน้าที่: ผู้วางแผนและบุคคลชั้นสูงในท้องถิ่น

หน้าที่: มีหน้าที่ถูกต้องตามกฎหมายในการวางแผนและการดำเนินการ โดยผ่านบุคคลชั้นสูงในท้องถิ่น

รูปแบบที่ 2 ประชาชนมีส่วนร่วมน้อย แม้ว่าจะมีการกระตุ้นให้เข้ามามีส่วนร่วมในรูปแบบ

ผลตอบแทน

ลักษณะของผู้วางแผน: ผู้นำท้องถิ่นแต่งตั้งโดยรัฐบาล

สถานะของอำนาจหน้าที่: ผู้วางแผนและบุคคลชั้นสูงในท้องถิ่น

หน้าที่: มีหน้าที่ถูกต้องตามกฎหมายในการวางแผนและการดำเนินการ โดยผ่านบุคคลชั้นสูงในท้องถิ่น และมีปัจจัยในการดำเนินการจากภายนอก

รูปแบบที่ 3 ประชาชนมีส่วนร่วมในขบวนการตัดสินใจ แต่พวกเขาจะเข้ามามีบทบาท

แบบฉาบฉวยเท่านั้น

ลักษณะของผู้วางแผน: ผู้วางแผนภายนอก แต่มีการปรึกษากับกลุ่มชาวบ้าน

สถานะของอำนาจหน้าที่: ผู้วางแผนและประชาชนส่วนน้อย

หน้าที่: มีหน้าที่ถูกต้องตามกฎหมายในการวางแผน โดยประชาชนเกิดความรู้สึกว่าพวกเขาได้ให้คำแนะนำปรึกษาแก่ผู้วางแผนแล้ว

รูปแบบที่ 4 ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในขบวนการวางแผนและดำเนินกิจกรรม เพราะ

พวกเขามีส่วนร่วมในการตัดสินใจ แต่อย่างไรก็ตามผู้วางแผนมีอำนาจในการควบคุมการตัดสินใจมากกว่า

ลักษณะของผู้วางแผน: ผู้วางแผนได้มีการปรึกษากับกลุ่มประชาชนในขั้นเริ่มแรกของการวางแผน

สถานะของอำนาจหน้าที่: เป็นผู้วางแผนร่วมกับประชาชน แต่ผู้วางแผนมีอำนาจในการตัดสินใจมากกว่า

หน้าที่: จัดการประชุมระหว่างผู้วางแผนกับประชาชน เพื่อให้ประชาชนมีความเข้าใจและเห็นความสำคัญมากขึ้น ของขบวนการวางแผนและจัดลำดับความสำคัญของความต้องการ

รูปแบบที่ 5 ประชาชนในท้องถิ่นที่เข้ามีส่วนร่วมมากขึ้น เพราะพวกเขามีตัวแทนเข้ามา มีบทบาทในการตัดสินใจ

ลักษณะของผู้วางแผน: การวางแผนกิจกรรมและวางแผนโครงการ คณะกรรมการโครงการมีตัวแทนของประชาชน

สถานะของอำนาจหน้าที่: ผู้บริหารและผู้วางแผนมีอำนาจตัดสินใจมากกว่า

หน้าที่: ตัวแทนประชาชนมีสิทธิ์มีเสียงในการวางแผนโครงการ แต่การตัดสินใจในกิจกรรม มักขึ้นอยู่กับคณะกรรมการบริหารชั้นสูง เพราะมีเสียงมากกว่า

สากล สติติวิทยานันท์ (2532) กล่าวว่า การที่ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนานั้น เกิดจากแนวคิดสามประการ คือ ประการแรก เกิดจากความสนใจและความห่วงกังวลร่วมกัน โดยเกิดจากปัจเจกบุคคล แล้วพร้อมต้องกันกลายเป็นส่วนร่วม ประการที่สอง เกิดจากความเดือดร้อนและความไม่พึงพอใจร่วมกันที่มีผลต่อสถานการณ์ที่เป็นอยู่นั้น ผลักดันให้มุ่งไปสู่การรวมกลุ่มวางแผนแล้วลงมือกระทำร่วมกัน และประการสุดท้าย เกิดจากการตกลงใจร่วมกันที่จะเปลี่ยนแปลงกลุ่มชุมชนไปในทิศทางที่ปรารถนา การตัดสินใจร่วมกันนี้จะต้องรุนแรงมากพอที่จะเกิดความรู้สึกเริ่มกระทำการที่ตอบสนองความชอบ ความต้องการของคนส่วนใหญ่ที่เกี่ยวข้องกับการประกอบกิจกรรมนั้น

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยและสถาบันวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย (2540, หน้า 21) ได้กล่าวถึง การมีส่วนร่วมว่า แนวคิดของการมีส่วนร่วม เน้นการมีส่วนร่วมของประชาชนท้องถิ่นเป็นหลัก โดยได้รวมถึงการมีส่วนร่วมกับทุกองค์กรทั้งภาครัฐ และเอกชนที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้กระบวนการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศมีเป้าหมายและทิศทางเดียวกัน

ในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับนโยบายและกลยุทธ์ในการพัฒนาการท่องเที่ยว เพื่อรักษาระบบนิเวศ การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยและสถาบันวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย (2540, หน้า 30-34) ได้เสนอแนวทางในการส่งเสริมและพัฒนาไว้ดังนี้

นโยบายด้านการมีส่วนร่วมของประชาชนท้องถิ่น

1. พัฒนาแบบแผนการมีส่วนร่วมของประชาชนในท้องถิ่น ตลอดจนการมีส่วนร่วมขององค์กรท้องถิ่น เอกชนและประชาชนทั่วไป ในด้านการลงทุน การผลิตสินค้าและบริการ ทั้งนี้ต้องมีความเสมอภาค เป็นธรรมในกรอบที่เหมาะสม สอดคล้องกับการพัฒนาด้านอื่น ๆ และมีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมน้อยที่สุด

2. สนับสนุนการจัดตั้งเครือข่ายความร่วมมือในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในรูปแบบองค์กรหรือคณะกรรมการระดับชาติ ภูมิภาค และท้องถิ่น โดยมีเครือข่ายครอบคลุมผู้เกี่ยวข้องทุกส่วนและทุกระดับ โดยให้องค์กรมีขอบเขตความสามารถในการตัดสินใจและดำเนินการอย่างอิสระ ภายใต้กรอบที่ตอบสนองความจำเป็นในการพัฒนาจัดการในแต่ละระดับ

3. เปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการวางแผนตัดสินใจ และติดตามประเมินผล การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ รวมทั้งการปรับทัศนคติและปรับปรุงขีดความสามารถของหน่วยงานรัฐบาลให้สามารถร่วมมือเกื้อหนุนการมีส่วนร่วมของประชาชน

4. ส่งเสริมการจัดตั้งองค์กรพัฒนาเอกชนและองค์กรประชาชน ทั้งที่เป็นองค์กรพัฒนาเอกชนและองค์กรประชาชน ทั้งที่เป็นนิติบุคคลและไม่เป็นนิติบุคคล

5. พัฒนากฎหมายและระบบงบประมาณของภาครัฐ ให้สามารถส่งเสริมและเอื้ออำนวยต่อการประสานงานความร่วมมือของหน่วยงานปฏิบัติทุกระดับกับประชาชนท้องถิ่นตนเอง ตลอดจน กฎหมาย ระเบียบ ข้อบังคับ ในการให้ชุมชนมีโอกาสควบคุม กำกับ ดูแล และจัดการทรัพยากรด้วยตนเอง

6. สนับสนุนพัฒนาศักยภาพของตน โดยการเพิ่มพูนความรู้และทักษะในการจัดการพัฒนาการดำเนินธุรกิจท่องเที่ยว การอนุรักษ์ฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมสำหรับชุมชนให้กว้างขวางขึ้น

สมลักษณ์ ไชยเสรีรัฐ (2549, หน้า 142-149) ได้แบ่งแนวทางการจัดการการมีส่วนร่วมของประชาชนเป็น 3 ด้านหลัก คือ ด้านประชาชน (Public) ด้านการมีส่วนร่วม (Participation) และด้านภาครัฐ โดยการมีส่วนร่วม (Participation) มีวัตถุประสงค์หลักเพื่อให้ประชาชนที่เป็นบุคคลหรือคณะบุคคลเข้ามามีส่วนร่วมในขั้นตอนต่าง ๆ ในการดำเนินการพัฒนา ช่วยเหลือ สนับสนุน ทำประโยชน์ในเรื่องต่าง ๆ หรือกิจกรรมต่าง ๆ ตั้งแต่ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมดำเนินการ ร่วมรับผลประโยชน์ และร่วมประเมินผล เพื่อเกิดการยอมรับและก่อให้เกิดผลประโยชน์สูงสุดกับทุกฝ่าย ดังนี้

1. การรับรู้ (Perception)

ต้องสร้างสำนึกให้ทั้งภาครัฐและประชาชน มีความตระหนัก การรับรู้ การยอมรับ ในสิทธิหน้าที่และส่วนร่วมของทุกกลุ่มทุกฝ่าย โดยภาครัฐนั้น เจ้าหน้าที่ของรัฐจะต้องสร้างสำนึกใหม่ว่ากิจการที่ตนรับผิดชอบไม่ใช่ “ร่วมในการคิด ร่วมกระทำหรือตรวจสอบ” หากเจ้าหน้าที่ของรัฐไม่ปรับทัศนคติให้ได้เช่นนี้ ก็จะต้องเผชิญกับสภาวะที่อาจเกิดข้อขัดแย้งกับประชาชนกลุ่มที่ต้องการมีส่วนร่วมได้ ส่วนภาคประชาชน การตระหนัก การรับรู้และยอมรับในสิทธิและหน้าที่ ตลอดจนการมีส่วนร่วมนั้น ต้องเข้าใจว่าตนและผู้อื่น ต่างก็มีสิทธิหน้าที่และส่วนร่วม

เสมอกัน ตามหลักการเท่าเทียมกัน ดังนั้น ผู้ที่เกี่ยวข้องทุกฝ่ายต้องยอมรับการ “รวมขอม” และ “ประสานประโยชน์” มิฉะนั้นความแตกต่างในผลประโยชน์และจุดยืน จะนำไปสู่ความขัดแย้งและความรุนแรงในที่สุด

2. ทศนคติ (Attitude)

ต้องสร้างความเข้าใจและปรับทัศนคติของบุคลากรภาครัฐและภาคประชาชน ทั้งสองฝ่าย ให้มีทัศนคติที่ดีต่อการมีส่วนร่วมของประชาชน กล่าวคือ ภาครัฐจะต้องเห็นการมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นเรื่องที่ต้องส่งเสริม เพื่อประโยชน์หลายประการ อาทิ เพื่อการได้ข้อมูล ข้อเท็จจริงและความคิดที่หลากหลาย รวมทั้งบุคลากรภาครัฐผู้รับผิดชอบด้านการมีส่วนร่วม จะต้องมีทัศนคติที่ดีต่อประชาชนและต่อกระบวนการมีส่วนร่วม มีการปรับปรุงบทบาทและค่านิยม ตลอดจนต้องมีความอดทนในการทำงานกับประชาชน เพราะการมีส่วนร่วมต้องใช้ระยะเวลายาวนาน ต้องทำอย่างต่อเนื่อง และมีความจริงใจต่อประชาชน ในขณะเดียวกัน ภาคประชาชนเองก็ควรมีท่าทีที่เข้าใจความสำคัญของการมีส่วนร่วมของประชาชน และจะต้องมีทัศนคติที่ดีต่อกระบวนการมีส่วนร่วมและต่อเจ้าหน้าที่เช่นเดียวกัน ก่อให้เกิดความสัมพันธ์อันดีระหว่างประชาชนและเจ้าหน้าที่ ทำให้เกิดความไว้วางใจซึ่งกันและกันมากขึ้น ส่งผลให้กิจกรรมการมีส่วนร่วมบรรลุเป้าหมายได้อย่างมีประสิทธิภาพ ดังนั้น หากทั้งสองฝ่ายต่างมีทัศนคติที่ดีต่อการมีส่วนร่วมและต่อกันแล้ว ความร่วมมือ “ประชารัฐ” ก็จะสามารถเกิดขึ้น

3. การเป็นตัวแทน (Representation)

การสรรหาและคัดเลือกตัวแทน จะต้องคำนึงถึงประชาชนทุกกลุ่ม ทุกฝ่าย เพื่อให้ประชาชนกลุ่มต่าง ๆ ที่หลากหลาย ทุกกลุ่มนั้นมีตัวแทนเข้าไปร่วมด้วยจะได้ประสานผลประโยชน์กันจนลงตัวและเกิดความเป็นธรรมขึ้น รวมทั้งควรคำนึงถึงคุณสมบัติของตัวแทนที่ต้องการด้วย โดยพิจารณาจากคุณสมบัติในด้านต่าง ๆ เช่น ทักษะและความสามารถที่เกื้อหนุนกัน ความสอดคล้องของเทคโนโลยี วัตถุประสงค์ ค่านิยม และวัฒนธรรมองค์กร การตอบสนองซึ่งกันและกัน ความรับผิดชอบ ความมั่นคงด้านการเงิน ความสามารถในการสร้างความเชื่อมั่น เป็นต้น นอกจากนี้ กลุ่มที่เป็นตัวแทนจะต้องมีความน่าเชื่อถือจากกลุ่มทั้งหลายหรือ ผู้มีส่วนได้เสีย และมีปัจจัยที่สำคัญอีกประการหนึ่งที่ต้องตระหนักถึง คือ สมาชิกที่เป็นตัวแทนต้องมีความรู้สึกที่จะต้องอาศัยซึ่งกันและกัน

4. ความเชื่อมั่นและไว้วางใจ (Trust)

การมีส่วนร่วมนั้น ต้องสร้างให้สมาชิกมีความเข้าใจและมีความจริงใจในการเข้าร่วม สิ่งที่จะได้ตามมา คือ ความเชื่อมั่นและไว้วางใจ (Trust) ในองค์กร โดยการสร้างความเชื่อมั่นและไว้วางใจกันนั้น ต้องแสดงให้เห็นอย่างชัดเจน กำหนดให้เป็นรูปธรรมและเป็นวัฒนธรรมของ

องค์กร ซึ่งการสร้างความเชื่อถือ ศรัทธา ความไว้วางใจกันและกัน เป็นเงื่อนไขสำคัญที่จะทำให้กระบวนการมีส่วนร่วมประสบความสำเร็จหรือล้มเหลว การสร้างความเชื่อถือไว้วางใจอาจทำได้ คือ การแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร การดำเนินกิจกรรมการมีส่วนร่วมอย่างต่อเนื่อง และนำเสนอข้อมูลข้อเท็จจริงอย่างตรงไปตรงมาครบถ้วน รวมทั้งต้องมีการติดต่อระหว่างสมาชิกอย่างสม่ำเสมอ บ่อยครั้ง และทำอย่างตั้งใจ ทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการภายในองค์กร ซึ่งเป็นสิ่งที่ทำให้เกิดความสำเร็จในการสร้างและดำรงไว้ ซึ่งความเชื่อมั่นและความไว้วางใจ การร่วมมือซึ่งกันและกัน

5. การแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร (Information-sharing)

สร้างกลไกเพื่อการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร เนื่องจากการมีส่วนร่วมเป็นกระบวนการที่ทำให้ข้อมูลข่าวสาร ทั้งด้านที่เป็นข้อเท็จจริงและด้านที่เป็นความคิด ความรู้สึก ความคาดหวัง ได้ถูกแสดงออกมาอย่างหลากหลายลุ่มลึกและสมบูรณ์ครบถ้วนมากขึ้น ซึ่งจะทำให้การวินิจฉัยปัญหาและการเสนอทางเลือกในการแก้ไขปัญหาที่หลากหลาย และตรงกับความต้องการมากขึ้น ผลที่ตามมา คือ ทำให้การตัดสินใจในการกำหนดนโยบาย และการวางแผนดำเนินไปได้อย่างรอบรู้ รอบคอบและรอบด้านยิ่งขึ้น โดยการที่ประชาชนจะมีส่วนร่วมได้อย่างมีประสิทธิภาพนั้น จำเป็นที่จะต้องมีความรู้ และมีข้อมูลข่าวสารเพียงพอ ในนโยบายที่ตนต้องการมีส่วนร่วม ข้อมูลข่าวสารเหล่านี้ ส่วนใหญ่แล้วมักจะเป็นของหน่วยงานที่เป็นผู้ริเริ่มนโยบาย บางส่วนเกิดจากการศึกษาของนักวิชาการและองค์กรพัฒนาเอกชน ดังนั้นประชาชนที่สนใจการมีส่วนร่วมกับนโยบายใด อาจไปขอความร่วมมือและข้อมูลจากบุคคลและองค์กรเหล่านั้น

6. ฉันทามติ (Consensus)

การมีส่วนร่วมเป็นการสร้างฉันทามติ โดยการให้ประชาชนและผู้ที่เกี่ยวข้องทุกภาคส่วนเข้าร่วม ในการหาวิธีแก้ไขปัญหาย่อยๆ ซ้ำๆ ร่วมกัน หาทางออกสำหรับการแก้ไข ปัญหาต่าง ๆ ในทางสันติ เป็นที่ยอมรับหรือเป็นฉันทามติของประชาสังคม ซึ่งทุกคนยินยอม เห็นพ้องต้องกันในทุก ๆ ขั้นตอนของกระบวนการมีส่วนร่วม โดยเสาหลักของการมีส่วนร่วมที่ดี ก็คือ การที่ประชาชนสามารถที่จะร่วมมือกัน ลดความขัดแย้ง สร้างข้อตกลงที่มั่นคงยืนยาว การยอมรับระหว่างกลุ่ม และหาข้อสรุปร่วมกันได้ทุกฝ่าย แม้ว่าอาจจะมีความเห็นที่แตกต่างกันก็ตาม ก็ต้องสามารถที่จะปรับความเห็นที่ต่างกัน โดยการเจรจาหาข้อยุติที่ทุกฝ่ายยอมรับกันได้ อย่างสันติวิธี เพื่อนำไปสู่ข้อสรุปที่เห็นพ้องหรือฉันทามติร่วมกันได้ทุกฝ่าย

7. การมีปฏิสัมพันธ์ (Interaction)

องค์กรการมีส่วนร่วมต้องสร้างให้เกิดการมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันภายในองค์กร คือ จะต้องจัด กิจกรรมที่ทำให้มีการพบปะ พูดคุย แลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร ความคิดเห็นของ

กันและกันเป็นการสื่อสารแบบ 2 ทาง (Two Ways Communication) ก่อให้เกิดความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างกัน ซึ่งจะนำไปสู่การลดอคติที่มีต่อกัน และเกิดความเข้าใจที่ดีขึ้นระหว่างผู้ที่เข้าร่วม สิ่งเหล่านี้นับว่าเป็นกลไกที่จะช่วยป้องกันความขัดแย้ง ที่อาจจะเกิดขึ้นหรือกรณีที่มีความขัดแย้งเกิดขึ้น แล้วก็เป็นกลไกที่ช่วยบรรเทาความขัดแย้งให้ลดระดับความรุนแรงลงได้ ซึ่งการมีปฏิสัมพันธ์ในกระบวนการการมีส่วนร่วมของประชาชน ก็เพื่อที่จะให้เกิดการตัดสินใจที่ดีขึ้นและรับการสนับสนุนจากสาธารณชน ซึ่งเป้าหมายของกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนก็คือการให้ข้อมูลต่อสาธารณชน และให้สาธารณชนแสดงความคิดเห็นต่อโครงการที่นำเสนอหรือนโยบายรัฐ รวมทั้งมีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาเพื่อหาทางออกที่ดีที่สุด ตลอดจนสร้างความสัมพันธ์ที่ดีสำหรับทุก ๆ คน

8. ความประสงค์หรือความมุ่งหมาย (Purpose)

ต้องกำหนดความประสงค์หรือความมุ่งหมายในการมีส่วนร่วมไว้อย่างชัดเจนว่าเป็นไปเพื่ออะไร ผู้เข้าร่วมจะได้ตัดสินใจดีกว่าควรเข้าร่วมหรือไม่ การมีความมุ่งหมายที่ต้องการบรรลุชัดเจน จะนำทางให้สมาชิกผู้เข้าร่วมได้เข้าใจตรงกันและเดินไปในทิศทางเดียวกัน ซึ่งจะสะท้อนให้เห็นความเป็นเอกภาพทางความคิดเห็น เอกภาพในการดำเนินกิจกรรม และความเข้มแข็งขององค์กร นอกจากนี้ การมีส่วนร่วมต้องมีกิจกรรมเป้าหมาย ในการให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วม ต้องระบุลักษณะของกิจกรรมว่ามีรูปแบบและลักษณะอย่างไร เพื่อที่ประชาชนจะได้ตัดสินใจว่าควรเข้าร่วมหรือไม่ รวมทั้งขั้นตอนของกิจกรรมจะต้องระบุว่าในกิจกรรมแต่ละอย่างมีกี่ขั้นตอน และประชาชนสามารถเข้าร่วมในขั้นตอนใดบ้าง

9. การประเมินผล (Appraisal)

ต้องมีระบบการประเมินผล เนื่องจากการประเมินผลเป็นขั้นตอนหนึ่งในกระบวนการมีส่วนร่วม และถือเป็นเครื่องมือสำคัญอย่างหนึ่งของผู้บริหารในการบริหารทรัพยากรบุคคลให้เกิดประโยชน์สูงสุด องค์กรใดที่มีการประเมินผลการปฏิบัติงานที่เป็นธรรม โปร่งใส และซื่อสัตย์คนคิดส่วนตัวออกได้มากที่สุด ถือว่าองค์กรนั้นใช้เครื่องมือได้อย่างได้ผลและเกิดประโยชน์ในตนเองเดียวกัน การประเมินผลการปฏิบัติงานของบุคลากรในองค์กร ย่อมส่งผลถึงประสิทธิภาพและประสิทธิผลขององค์กรได้เช่นเดียวกัน ซึ่งผลของกระบวนการประเมินผลก็จะกลายเป็นปัจจัยนำเข้าในกระบวนการมีส่วนร่วม ในขั้นตอนการวางแผน เพื่อนำปัญหาอุปสรรคที่เกิดขึ้นในทางปฏิบัติมาปรับปรุงแก้ไขและพัฒนาผลการดำเนินงานให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น ดังนั้นการมีส่วนร่วมของประชาชนในการประเมินผลงาน (Performance Appraisal) จึงต้องเริ่มตั้งแต่การเข้าร่วมควบคุม ร่วมติดตาม ร่วมประเมินผล ร่วมบำรุงรักษาโครงการและกิจกรรมที่จัดทำไว้ทั้งโดยเอกชนและรัฐบาลให้ใช้ประโยชน์ได้ตลอดไป

10. ความโปร่งใส (Transparency)

ปรับปรุงกลไกการทำงานขององค์กรการมีส่วนร่วมให้มีความโปร่งใส เนื่องจาก การมีส่วนร่วมนั้น เป็นกระบวนการที่ทำให้ประชาชนมีโอกาสตรวจสอบการใช้ดุลยพินิจ สำหรับการตัดสินใจของรัฐบาลและหน่วยงานของรัฐ ซึ่งจะก่อให้เกิดความโปร่งใสในการดำเนินการ ลดการทุจริตและข้อผิดพลาดของนโยบาย แผน โครงการลงได้ โดยการสร้างความไว้วางใจ ซึ่งกันและกันของคนในองค์กร ซึ่งความโปร่งใสเป็นองค์ประกอบหนึ่งของการบริหารกิจการ บ้านเมืองที่ดี ประกอบด้วย ความไว้วางใจ การเปิดเผยข้อมูล การเข้าถึงข้อมูล และกระบวนการ ตรวจสอบ

11. ความเป็นอิสระ (Independence)

องค์กรการมีส่วนร่วมจะต้องมีความเป็นประชาธิปไตย โดยการให้เกียรติ ยอมรับ ความคิดเห็นของกันและกัน สมาชิกทุกคนในองค์กรมีอิสระทางความคิด การที่สมาชิกมีส่วนร่วม ในการเสนอความคิดเห็นและตัดสินใจ จะเป็นปัจจัยให้เกิดความรู้สึกรับผิดชอบร่วมกัน ซึ่งหลักการ และเงื่อนไขสำคัญของการมีส่วนร่วมประการหนึ่ง คือ ความเป็นอิสระ หรือความสมัครใจที่จะ เข้าร่วมหรือไม่เข้าร่วม การบังคับไม่ว่าจะอยู่ในรูปแบบของการคุกคาม การระดม และการว่าจ้าง ไม่ถือว่าเป็นการมีส่วนร่วม

12. ก้าวไปข้างหน้าอย่างต่อเนื่อง (Onward-doing)

องค์กรการมีส่วนร่วม ต้องเปิดโอกาสประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมอย่างต่อเนื่อง สม่ำเสมอ เนื่องจากการมีส่วนร่วมของประชาชน ทำให้เกิดประสบการณ์ การเรียนรู้ใหม่ ความคิดใหม่ที่ท้าทายอย่างต่อเนื่อง ดังนั้น เพื่อให้เกิดการมีส่วนร่วมของภาคประชาชนที่ก้าวไป ข้างหน้าอย่างต่อเนื่อง ภาครัฐจะต้องเตรียมประชาชนให้มีความพร้อมและเห็นประโยชน์ของ การมีส่วนร่วมด้วยการให้ความรู้ และการสร้างความเข้าใจในบทบาทของการมีส่วนร่วม ภาคประชาชน รวมทั้งมีการพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็นซึ่งกันและกันอย่างต่อเนื่อง โดย ความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกจะเป็นตัวกำหนดที่สำคัญ ที่จะทำให้การมีส่วนร่วมของประชาชน เป็นไปอย่างต่อเนื่องสม่ำเสมอ และการมีส่วนร่วมของประชาชนอย่างต่อเนื่อง จะเป็นปัจจัยสำคัญ ที่จะบ่งบอกถึงความเข้มแข็งของการมีส่วนร่วม รวมทั้งจะทำให้เกิดความมั่นใจได้ว่า การเปลี่ยนแปลง จะเป็นไปในทิศทางที่พึงปรารถนา ก่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อชุมชนและสังคม

13. เครือข่าย (Network)

ส่งเสริมให้มีการผนึกกำลังร่วมกันของทั้งภาครัฐ และภาคประชาชนในลักษณะ เครือข่าย คือ การที่จะต้องมาทำความเข้าใจกัน มาผนึกกำลังกันเป็นหนึ่งเดียว ที่สำคัญต้องเป็นไป เพื่อสร้างผลประโยชน์ในเชิงการทำงานร่วมในรูปกิจกรรม โครงการ แผนงาน ที่จะต้องอาศัย

ความร่วมมือกัน ต้องฝึกกำลังขอความร่วมมือ หรืออาศัยการทำกิจกรรมร่วมมือกันหลายองค์กร ซึ่งเครือข่ายความร่วมมือจะต้องเกิดขึ้นจากวิถีคิดของสมาชิก ผู้บริหาร และบุคคลในชุมชนเป็นหลัก โดยเครือข่ายความไว้วางใจนั้น จำเป็นต้องให้มีตัวแทนของประชาชนมาพบปะพูดคุย เพื่อก่อตัวและกล่าวถึงวัตถุประสงค์ร่วมกัน ดังนั้น เครือข่ายการมีส่วนร่วมจึงเป็นกระบวนการ เชื่อมโยงสมาชิกในกลุ่มหรือเชื่อมโยงองค์การการมีส่วนร่วมกับสมาชิก ประชาชน และกลุ่ม/องค์กร ต่าง ๆ ในชุมชนเข้าด้วยกัน โดยมีรูปแบบความสัมพันธ์การมีส่วนร่วมในแนวราบขององค์การ การมีส่วนร่วมและชุมชน รวมทั้งเป็นกระบวนการส่งเสริมสนับสนุนประชาชนให้สามารถพัฒนา ชุมชนของตนเอง โดยอาศัยเครือข่ายการมีส่วนร่วมในการทำงานของคนในชุมชน เพื่อร่วมกัน แก้ไขปัญหาของคนและปัญหาส่วนรวมในชุมชน ซึ่งการดำเนินงานของเครือข่ายจะนำไปสู่ การพัฒนาการมีส่วนร่วมที่ยั่งยืนได้ในที่สุด

การทบทวนแนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม ดังกล่าวข้างต้น สามารถสรุปได้ว่า การมี ส่วนร่วมของชุมชน หมายถึง การเปิดโอกาสให้ชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วม มีบทบาทหน้าที่ในการ แสดงความคิดเห็น เสนอความต้องการ รวมถึงได้เข้ามาบริหารจัดการในชุมชนของตนเอง ให้สามารถตอบสนองความต้องการให้เป็นไปในทิศทางที่ชุมชนต้องการ โดยชุมชนเป็นผู้ได้รับ ผลประโยชน์หรือผลตอบแทนอย่างเป็นธรรม ซึ่งอาจมีระดับการมีส่วนร่วมดังกล่าว ขึ้นอยู่กับ ความพร้อมของชุมชนว่ามีความพร้อมมากหรือน้อยแค่ไหน และมีศักยภาพในการบริหารจัดการ ในระดับใด จากการศึกษาแนวคิดดังกล่าว ผู้วิจัยสามารถนำไปเป็นแนวทางในการพัฒนาผลิตภัณฑ์ การท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ของชุมชนริมกว๊านพะเยาฝั่งตะวันตก ที่มีความเหมาะสมกับชุมชน ต่อไป

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

กฤษฎา พิณศรี, พนา จินดาศรี, อลงกต เพชรศรีสุข (2550) ศึกษาเรื่อง ศักยภาพ แหล่งโบราณสถานวัฒนธรรมล้านช้างในอีสานใต้ เพื่อการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม พบว่า แหล่ง โบราณสถานวัฒนธรรมล้านช้างที่อาจพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ส่วนใหญ่มีศักยภาพ โดยภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง และเมื่อแยกพิจารณาเป็นรายข้อ ได้พบว่า ข้อที่มีศักยภาพ ค่อนข้างสูง ส่วนใหญ่เป็นด้านที่เกี่ยวกับความสำคัญของโบราณสถาน เช่น มีรูปแบบทางศิลปะ ฝีมืองานช่าง แสดงความเป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่น มีประวัติศาสตร์อันยาวนาน เป็นแหล่งที่ เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ที่สำคัญในอดีต หรือมีความเกี่ยวข้องกับประเพณี วัฒนธรรม หรือวันสำคัญ ในท้องถิ่น ส่วนข้อที่มีศักยภาพค่อนข้างน้อย ส่วนใหญ่เป็นด้านที่เกี่ยวกับสิ่งอำนวยความสะดวก สำหรับนักท่องเที่ยวและการประชาสัมพันธ์ แสดงให้เห็นว่า โดยสภาพและความสำคัญของ

ตัวโบราณสถาน รวมทั้งประเพณีวัฒนธรรม หรือวันสำคัญในท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับโบราณสถานนั้น สามารถที่จะนำมาใช้เป็นจุดขายสำหรับการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมได้ หากแต่ต้องมีการพัฒนาปรับปรุงเพื่อส่งเสริมให้โบราณสถานมีศักยภาพเพิ่มมากขึ้น เช่น การปรับปรุงระบบสาธารณูปโภค การเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ การปรับปรุงสภาพภูมิทัศน์ของแหล่ง และบูรณะโบราณสถานให้อยู่ในสภาพดี การบูรณาการการท่องเที่ยวกับประเทศเพื่อนบ้าน รวมทั้งการอนุรักษ์ขนบธรรมเนียมจารีต ประเพณีอันดีงามของท้องถิ่นไว้ เพื่อให้เกิดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมในท้องถิ่นที่ยั่งยืนต่อไป งานวิจัยดังกล่าวมีส่วนเกี่ยวข้องกับงานวิจัยชิ้นนี้ ในด้านการศึกษาศักยภาพผลิตภัณฑ์การท่องเที่ยวและแนวทางการพัฒนาด้านการประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยว ที่มีความเหมาะสมกับผลิตภัณฑ์การท่องเที่ยวของชุมชน

จิตตานันท์ ติกุล, สฤณี ศรีขาว และพิกุล ประดับศรี (2550) ศึกษาเรื่อง ศักยภาพและความพร้อมผลิตภัณฑ์การท่องเที่ยวในกลุ่มจังหวัดอีสานใต้ พบว่า ผลิตภัณฑ์การท่องเที่ยวในกลุ่มจังหวัดอีสานใต้ เป็นผลิตภัณฑ์การท่องเที่ยวประเภทธรรมชาติมากที่สุด รองลงมา คือ ประเภทประวัติศาสตร์ โบราณสถาน โบราณวัตถุ และประเภทศิลปวัฒนธรรม ประเพณี ตามลำดับ ซึ่งในด้านศักยภาพมีศักยภาพสูงเพียง ร้อยละ 8 ปานกลาง ร้อยละ 25 และศักยภาพต่ำ ร้อยละ 67 ซึ่งมีความพร้อมในระดับปานกลาง ร้อยละ 58 ระดับสูง ร้อยละ 38 และในระดับต่ำ ร้อยละ 3 ซึ่งแนวทางในการพัฒนานั้น ควรเน้นที่การพัฒนาศักยภาพของผลิตภัณฑ์การท่องเที่ยว โดยเฉพาะกิจกรรมเสริมในแหล่งท่องเที่ยวนั้น และการสร้างสิ่งดึงดูดใจให้นักท่องเที่ยวเข้ามาท่องเที่ยว และควรเน้นยุทธศาสตร์การพึ่งพาและส่งเสริมความเข้มแข็งการพัฒนาและการจัดการท่องเที่ยวของกลุ่มจังหวัดอีสานใต้สู่ความยั่งยืน และเชื่อมโยงกับประเทศเพื่อนบ้าน งานวิจัยดังกล่าวมีส่วนเกี่ยวข้องกับงานวิจัยชิ้นนี้ ในด้านการศึกษาศักยภาพและความพร้อมในการพัฒนาผลิตภัณฑ์การท่องเที่ยว ในการหาแนวทางเพื่อพัฒนาศักยภาพผลิตภัณฑ์การท่องเที่ยวที่เหมาะสมกับพื้นที่และความพร้อมของผลิตภัณฑ์

นิภาวรรณ บัวทอง, นิศา ชัชกุล และพิทา จารุพูนผล (2549) ได้ศึกษารูปแบบการจัดการช่องทางการจัดจำหน่ายผลิตภัณฑ์การท่องเที่ยวเชิงศิลปวัฒนธรรม กลุ่มจังหวัดอันดามัน (ภูเก็ต พังงา กระบี่) พบว่า รูปแบบช่องทางการจัดจำหน่ายที่ศึกษาทั้งหมด 7 ช่องทาง ได้แก่ รูปแบบการจัดการช่องทางการจัดจำหน่ายทางตรง รูปแบบการจัดการช่องทางการจัดจำหน่ายทางอ้อม รูปแบบการจัดการช่องทางการจัดจำหน่ายช่องทางเดียว รูปแบบการจัดการช่องทางการจัดจำหน่ายหลายช่องทาง รูปแบบการจัดการช่องทางการจัดจำหน่ายแบบเจาะจง รูปแบบการจัดการช่องทางการจัดจำหน่ายแบบครบถ้วน และรูปแบบการจัดการช่องทางการจัดจำหน่ายแบบคัดออก ในส่วนช่องทางการจัดจำหน่ายแบบทางตรง ทางอ้อม หรือทางอินเทอร์เน็ตนั้น

พบว่า การจำหน่ายผลิตภัณฑ์การท่องเที่ยวเชิงศิลปวัฒนธรรมจะได้ผลดีนั้น ต้องใช้ช่องทางการจัดจำหน่ายหลายทางผสมผสานกัน งานวิจัยดังกล่าวมีส่วนเกี่ยวข้องกับงานวิจัยชิ้นนี้ ในด้าน การศึกษาด้านพฤติกรรมและความต้องการของผู้มาเยือนในด้านต่าง ๆ ของผลิตภัณฑ์การท่องเที่ยว เพื่อให้ทราบถึงพฤติกรรมและความต้องการของผู้มาเยือน เพื่อให้สามารถจัดหารูปแบบและวิธีการที่เหมาะสม ในการจัดจำหน่ายผลิตภัณฑ์การท่องเที่ยวให้แก่ผู้มาเยือนได้อย่างเหมาะสม และสอดคล้องตามความต้องการ

เบญญา บุญสุภาพ (2549) ได้ศึกษาแนวทางการพัฒนาการตลาดสินค้าที่ระลึกที่ผลิตจากผ้าพื้นเมือง ในอำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี พบว่า นักท่องเที่ยวที่เดินทางมาเที่ยว จังหวัดอุบลราชธานี ส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง มีความสนใจในสินค้าที่ระลึกจากผ้าไหม วัตถุประสงค์ส่วนใหญ่เพื่อนำไปเป็นของฝาก สำหรับด้านความพึงพอใจ พบว่า ด้านผลิตภัณฑ์ต้องการให้ ความทันสมัยของผลิตภัณฑ์มากขึ้น ด้านราคามีความพึงพอใจ ควรมีการกำหนดราคาที่เหมาะสมกับตัวสินค้าและมีการแสดงป้ายที่ชัดเจน ด้านการจัดจำหน่าย นักท่องเที่ยวมีความ พึงพอใจมากและต้องการให้มีตัวแทนจำหน่ายในสถานที่อื่น ๆ ด้านการส่งเสริมการตลาด มีความพึงพอใจในระดับมาก และให้ความสำคัญต่อการชำระเงินด้วยบัตรเครดิต การประกัน คุณภาพสินค้า และการบริการระหว่างการซื้อ ซึ่งควรมีการออกแบบสินค้าให้มีความหลากหลาย เพื่อสร้างความพึงพอใจให้นักท่องเที่ยว งานวิจัยดังกล่าวมีส่วนเกี่ยวข้องกับงานวิจัยชิ้นนี้ ในด้านการศึกษาผลิตภัณฑ์สินค้าของฝากของที่ระลึกของกลุ่มอาชีพต่าง ๆ ในพื้นที่งานวิจัย เพื่อได้ศึกษาถึงแนวทางในการพัฒนาส่งเสริมการตลาด การสร้างสรรค์ผลิตภัณฑ์สินค้าของฝาก ของที่ระลึก เพื่อให้มีความเหมาะสมและสอดคล้องกับความต้องการของผู้มาเยือน

ประกอบศิริ ภัคดิพินิจ (2545) ได้ศึกษาเรื่อง ศักยภาพการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ชุมชนริมกว๊านพะเยา: กรณีศึกษาชุมชนบ้านร่องไฮ ตำบลแม่ใส อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา พบว่า ในด้านศักยภาพการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมชุมชน มีองค์ประกอบที่เหมาะสมสำหรับการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม 2 ด้าน คือ ด้านสิ่งดึงดูดใจและด้านการเข้าถึง ส่วนในด้านสิ่งอำนวยความสะดวกจะต้องมีการปรับปรุงต่อไป ส่วนในด้านความต้องการของ นักท่องเที่ยวที่มาเยือนกว๊านพะเยา พบว่า มีความต้องการทางด้านความปลอดภัยและสวัสดิภาพ และการบริหารจัดการในชุมชนให้เกิดความสะดวก แต่มีความต้องการปานกลาง ในด้านโครงสร้าง พื้นฐานและกิจกรรมในแหล่งท่องเที่ยว ส่วนในด้านแนวทางการจัดทำแผนพัฒนาการท่องเที่ยว ของชุมชนจะต้องมีการจัดทำใน 6 ด้าน คือ การส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชน การพัฒนาธุรกิจ การท่องเที่ยว การพัฒนาสิ่งอำนวยความสะดวกและสิ่งแวดล้อมในแหล่งท่องเที่ยว การพัฒนา ทางด้านตลาดการท่องเที่ยว การพัฒนาในด้านการรักษาความปลอดภัยและการพัฒนากิจกรรม

การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในชุมชนต่อไป งานวิจัยดังกล่าวมีส่วนเกี่ยวข้องกับงานวิจัยชิ้นนี้ ในด้านการศึกษาศักยภาพและความต้องการพัฒนาศักยภาพของผลิตภัณฑ์การท่องเที่ยวชุมชนริมกว๊านพะเยาฝั่งตะวันตก เพื่อหาระดับศักยภาพ ความพร้อมและความต้องการของชุมชนที่มีต่อการพัฒนาการท่องเที่ยวของชุมชน เพื่อหาแนวทางในการพัฒนาผลิตภัณฑ์การท่องเที่ยวของชุมชนให้มีความเหมาะสมและสอดคล้องกับความต้องการของชุมชนต่อไป

ประกอบศิริ ภักดีพิณี และวิสา บุญนาคดา (2555) ได้ศึกษาการพัฒนาการท่องเที่ยวและเรียนรู้ บนพื้นฐานการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนเศรษฐกิจพอเพียงบ้านดอกบัว จังหวัดพะเยา พบว่า การบริหารงานในชุมชนใช้กระบวนการกระจายอำนาจไปกลุ่มต่าง ๆ เช่น กลุ่มกลุ่มอาชีพ กลุ่มโฮมสเตย์ ใช้การตัดสินใจจากมติที่ได้จากการประชุม โดยเน้นการสร้าง ความเข้าใจก่อนการประชุม ด้านทัศนคติที่มีต่อการพัฒนาการท่องเที่ยวและเรียนรู้ อยู่ในเชิงบวก ประเด็นที่อยู่ในระดับเกณฑ์มากที่สุด คือ รู้สึกภาคภูมิใจในชุมชนของตนเองที่ได้เป็น แหล่งท่องเที่ยวและศึกษาดูงานที่สำคัญของจังหวัดพะเยา ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความสำเร็จจากการบริหารจัดการชุมชน ตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงที่มีพื้นฐานจากการสร้างคุณค่าและมูลค่า จากการสืบทอดวัฒนธรรม ภูมิปัญญา วิถีชีวิต และด้านแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวและเรียนรู้ พบว่า กิจกรรมทางการท่องเที่ยวและเรียนรู้ที่สอดคล้องกับวัฒนธรรม ประเพณี และวิถีชีวิตของคนในชุมชน และสร้างประสบการณ์และการเรียนรู้ให้กับนักท่องเที่ยว โดยอยู่บนพื้นฐานของการมีส่วนร่วมของชุมชน ซึ่งกิจกรรมที่กลุ่มตัวอย่างต้องการอยู่ในระดับเกณฑ์มากที่สุด คือ การเยี่ยมชมและสักการบูชาวัดบ้านดอกบัว การรับประทานอาหารพื้นบ้าน อาหารปลอดสารพิษของชุมชน การเรียนรู้งานหัตถกรรมจักสาน และการเรียนรู้วิถีเกษตรกับชุมชน งานวิจัยดังกล่าวมีส่วนเกี่ยวข้องกับงานวิจัยชิ้นนี้ คือ หมู่บ้านดอกบัวก็เป็นหนึ่งในหมู่บ้านที่อยู่ในพื้นที่ของการศึกษาวิจัยชิ้นนี้ จึงสามารถนำข้อมูลจากการศึกษามาประกอบการทำวิจัยในครั้งนี้ได้ ในด้านการศึกษาการมีส่วนร่วมของชุมชน ในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ชุมชนริมกว๊านพะเยาฝั่งตะวันตก

พรพิชญ พรหมศิระพัลลภ, กุลดา เพ็ชรวรรณ และชัชวาล แพนกุดเรือ (2548) ได้ศึกษาความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวต่อผลิตภัณฑ์การท่องเที่ยวของจังหวัดภูเก็ต พังงา และกระบี่ พบว่า ค่าเฉลี่ยของผลิตภัณฑ์ในทั้งสามจังหวัด อยู่ในระดับพอใจ ที่พัก เป็นผลิตภัณฑ์การท่องเที่ยวที่มีความพึงพอใจมากที่สุด และเมื่อเปรียบเทียบระหว่างสามจังหวัด ในภาพรวมนักท่องเที่ยวพอใจ ผลิตภัณฑ์การท่องเที่ยวในจังหวัดภูเก็ตมากกว่ากระบี่ และกระบี่มากกว่าพังงา ตามลำดับ ซึ่งเจ้าบ้านก็มีความเห็นสอดคล้องกัน แต่ผลการวิจัยพบเห็นว่า ทั้งสามจังหวัดมีปัญหาด้านการท่องเที่ยวหลายประการที่คล้ายกัน โดยเฉพาะปัญหาที่เกี่ยวกับแหล่งท่องเที่ยว และความ

สะดวกในการเดินทางเข้าถึง ซึ่งจะต้องมีการปรับปรุงแก้ไขต่อไป งานวิจัยดังกล่าวมีส่วนเกี่ยวข้องกับงานวิจัยชิ้นนี้ ในด้านการศึกษาพฤติกรรมและความต้องการของผู้มาเยือนที่มีต่อผลิตภัณฑ์การท่องเที่ยวของชุมชน เพื่อศึกษาให้ทราบถึงระดับความต้องการของผู้มาเยือนในด้านต่าง ๆ ของผลิตภัณฑ์การท่องเที่ยว นำไปสู่แนวทางในการพัฒนาผลิตภัณฑ์การท่องเที่ยวที่มีความเหมาะสมและสอดคล้องกับความต้องการของผู้มาเยือน

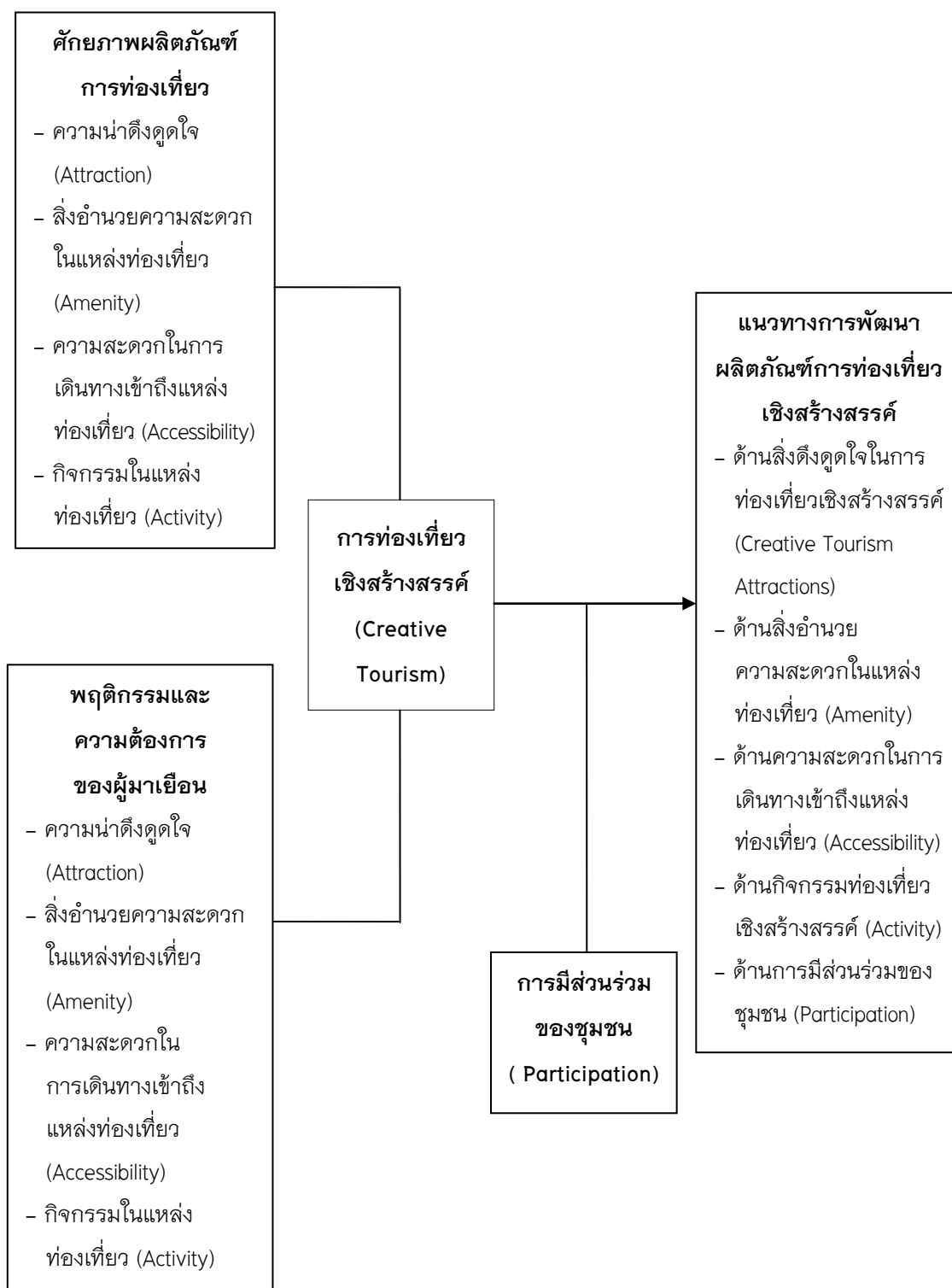
สายฝน ยวนแหล, นารี วีระกิต และสรายุทธ มัลลัม (2548) ได้ศึกษาพฤติกรรมการบริโภคผลิตภัณฑ์ทางการท่องเที่ยวของนักท่องเที่ยวในจังหวัดภูเก็ต พังงาและกระบี่ พบว่าเมื่อเปรียบเทียบพฤติกรรมของนักท่องเที่ยวแต่ละจังหวัดเมื่อเปรียบเทียบสามจังหวัด เพื่อนำมาเป็นแนวทางในการวางแผนพัฒนาการท่องเที่ยว จึงทำให้ทราบว่านักท่องเที่ยวชาวไทยมีพฤติกรรมไม่แตกต่างกัน และมีปัจจัยจูงใจในด้านความสวยงามของทรัพยากรธรรมชาติและแหล่งท่องเที่ยวทำเลที่ตั้ง ความมีชื่อเสียงของจังหวัด และมีปัญหาที่ต้องแก้ไข คือ สภาวะมลพิษ การจัดการสาธารณูปโภค และจรรยาบรรณของผู้ประกอบการ เช่น พ่อค้า รถสองแถวที่ยังมีการเอาเปรียบนักท่องเที่ยวอยู่ ซึ่งปัญหาเหล่านี้จะต้องได้รับการแก้ไขต่อไป งานวิจัยดังกล่าวมีส่วนเกี่ยวข้องกับงานวิจัยชิ้นนี้ ในด้านการศึกษาพฤติกรรมและความต้องการของผู้มาเยือนที่มีต่อผลิตภัณฑ์การท่องเที่ยวของชุมชน เพื่อนำผลการศึกษามาประกอบการพิจารณาหาแนวทางในการพัฒนาผลิตภัณฑ์การท่องเที่ยวที่มีความสอดคล้องกับความต้องการของผู้มาเยือน

การศึกษาผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง สามารถนำมาเป็นข้อมูลเพื่อให้ประกอบการศึกษาเพื่อพิจารณาหาแนวทางในการพัฒนาผลิตภัณฑ์การท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ชุมชนริมกว๊านพะเยาฝั่งตะวันตก ที่มีความเหมาะสมทั้งในด้านศักยภาพของผลิตภัณฑ์การท่องเที่ยว พฤติกรรมและความต้องการของผู้มาเยือน เพื่อเสนอเป็นแนวทางในการพัฒนาผลิตภัณฑ์การท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ ที่มีความเหมาะสมสอดคล้องกับความต้องการของชุมชนและผู้มาเยือนต่อไป

กรอบแนวคิดการวิจัย

การวิจัยในครั้งนี้ ได้วางกรอบแนวคิดการวิจัยภายใต้การศึกษา โดยเริ่มจากการศึกษาถึงศักยภาพของผลิตภัณฑ์การท่องเที่ยวชุมชนริมกว๊านพะเยาฝั่งตะวันตก ในด้านความน่าดึงดูดใจ (Attraction) ความสะดวกในการเดินทางเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยว (Accessibility) สิ่งอำนวยความสะดวกในแหล่งท่องเที่ยว (Amenity) กิจกรรมการท่องเที่ยวภายในแหล่งท่องเที่ยว (Activity) และการมีส่วนร่วมของชุมชน (Participation) เพื่อประเมินถึงศักยภาพและความพร้อมของผลิตภัณฑ์การท่องเที่ยวของชุมชนริมกว๊านพะเยาฝั่งตะวันตก และศึกษาด้านพฤติกรรมและความต้องการของผู้มาเยือน ในด้านความน่าดึงดูดใจ (Attraction) ความสะดวกในการเดินทางเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยว

(Accessibility) สิ่งอำนวยความสะดวกในแหล่งท่องเที่ยว (Amenity) กิจกรรมการท่องเที่ยวภายในแหล่งท่องเที่ยว (Activity) เพื่อทราบถึงข้อมูลในด้านพฤติกรรมและความต้องการของผู้มาเยือนที่มีต่อผลิตภัณฑ์การท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ชุมชนริมกว๊านพะเยาฝั่งตะวันตก ซึ่งเป็นข้อมูลสำคัญที่จะทราบถึงวิธีการจัดรูปแบบ และการบริการการท่องเที่ยวที่สามารถตอบสนองความต้องการและสร้างความพึงพอใจให้แก่ผู้มาเยือนได้อย่างเหมาะสม ซึ่งเกิดจากการมีส่วนร่วมของชุมชน โดยได้ศึกษาแนวความคิดของการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ (Creative Tourism) เพื่อนำเข้ามาประยุกต์ใช้ ในพื้นที่ชุมชนริมกว๊านพะเยาฝั่งตะวันตก โดยการเสนอแนวทางในการพัฒนาผลิตภัณฑ์การท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ชุมชนริมกว๊านพะเยาฝั่งตะวันตก เพื่อก่อให้เกิดการท่องเที่ยวที่มีคุณค่า สามารถสร้างความดึงดูดใจในการท่องเที่ยวแก่ผู้มาเยือน ให้ได้รับประสบการณ์ด้านการท่องเที่ยวที่ดีโดยตรงแก่ผู้มาเยือน ในด้านความน่าดึงดูดใจ (Attraction) ความสะดวกในการเดินทางเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยว (Accessibility) สิ่งอำนวยความสะดวกในแหล่งท่องเที่ยว (Amenity) กิจกรรมการท่องเที่ยวภายในแหล่งท่องเที่ยว (Activity) และการมีส่วนร่วมของชุมชน (Participation) ในเส้นทางท่องเที่ยวชุมชนริมกว๊านพะเยาฝั่งตะวันตก ที่มีความเหมาะสมและสอดคล้องกับความต้องการของผู้มาเยือน และชุมชนต่อไป

ภาพ 2 แสดงกรอบแนวคิดการวิจัย